

З ПОТОЧНОГО ЖИТТЯ НТШ

140

НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВУ ім. ШЕВЧЕНКА

140 років Наукового товариства ім. Шевченка — малий, але водночас великий проміжок часу в житті одного Товариства. Якщо порівнювати його із загальним поступом науки та культури в Європі, відповідно й тягlosti функціонування різних наукових установ, то це час, звичайно, невеликий, однак не кожна слов'янська країна, навіть та, яка в минулому мала свою державність, нині може похвалитися такою тривалою працею однієї наукової громадської інституції. Відкрите 1873 р. як літературне Товариство ім. Шевченка, а від 1892 р. перетворене на Наукове товариство ім. Шевченка, воно пройшло тривалий і складний шлях та зробило неоціненний внесок у розвиток наукової думки. Адже ж ідеться про 140 років національної праці! З іменами членів Товариства пов'язані яскраві сторінки становлення наукових ідей в Україні, формування шкіл і наукових напрямів, які здобули визнання як в українській, так і світовій науці.

У заснуванні Наукового товариства ім. Шевченка велику роль відіграли такі корифеї українства з обох боків Збруча, як Олександр Кониський, Володимир Антонович, Олександр Барвінський, Михайло Драгоманов, Степан Качала, брати Олександр та Омелян Огоновські, Кирило Сушкевич та ін. Особлива роль належить О. Кониському. Згідно з увагами С. Єфремова, „без його участі не обходилась ні одна літературна справа, а вже року 1873 з його ініціативи засновується Товариство імені Шевченка у Львові, року 1892 знову ж його ініціативою та заходами, перетворюється воно на наукове. Досить тільки пригадати собі, яку величезну увагу мала в нашому культурному житті ця інституція, щоб по заслугі оцінити ту світлу думку, на яку так щасливо натрапив був Кониський. Вже це одно давало б йому право на вічну серед нащадків пам'ять“¹.

Нині історію української науки другої половини XIX — початку XX ст. неможливо уявити без НТШ, оскільки майже всі процеси в науці, культурі, суспільному житті України відбувалися з його активною участю. З-поміж наукових ініціатив, зокрема тих, що стосувалися гуманітарних наук, передусім історії, етнології, літературознавства, мовознавства, образотворчого мистецтва, на окрему увагу заслуговує праця над збором і публікуванням історичних пам'яток, величезних етнофольклорних матеріалів, упорядкуванням національної наукової термінології та правопису. Всі вони народжувалися саме у стінах НТШ. „В історії української науки Наукове Товариство ім. Шевченка займає незвичайно важливе, можна сказати, виключне становище. Адже ж довгі роки це була єдина на цілу соборну Україну справді українська наукова установа, що всебічно розвивала українську науку в найширшому значінні цього слова. Наукове Товариство ім. Шевченка було справжнім промотором української науки, бо саме його діяльність, його праця підготували і уможливили заснування та розвиток усіх пізніших українських установ. За його зразком зорганізовано в Києві в 1907 р. Українське Наукове Товариство, в якому взяли участь і співробітники НТШ. Всеукраїнська Академія Наук, що повстала 10 років пізніше, не могла б так скоро стати на ноги й розвинути свою, таку широку діяльність, якби НТШ і його київська посестра не підготували для неї ґрунту“². Це тією чи іншою мірою характерно для Товариства на різних етапах його наукової діяльності: першому (1873—1892); другому (1892—1913); третьому (1913—1945); четвертому (1947—1989); і, нарешті, п'ятому — з 1989 р., який триває досі. У 1870-х рр. як виклик царським указом почали активно друкувати наукові праці українською мовою Володимир та Олександр Барвінські, Василь

¹ Цит. за: Студинський К. Зв'язки Олександра Кониського з Галичиною в рр. 1862—1866 // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ). Праці Філологічної та Історично-філософської секцій / За ред. К. Студинського й І. Крип'якевича. — Львів, 1929. — Т. CL. — С. 273. Пор. також статтю: Гирич І. Олександр Кониський — батько української культурно-політичної окремішності // Там само. Праці Філологічної секції / Ред. тому О. Купчинський. — Львів, 2012. — С. 547—568; [Грушевський] М. Олександр Кониський. * 13 (30) VIII 1836 —† 29 XI (11 XII) 1900. [Некролог] // Хроніка НТШ. — Львів, 1900. — Ч. 5. — С. 21—29.

² Дорошенко В. Огнище української науки. Наукове товариство імені Т. Шевченка. — Нью-Йорк; Філадельфія, 1951. — С. 15.

Ільницький, Михайло Драгоманов, Омелян Огоновський, Остап Терлецький та ін., часописи „Правда“, згодом — „Діло“, „Зоря“, „Літературно-науковий вісник“, „Часопись Правнича“ та ін. Крім того, М. Грушевський 1904 р. опрацював „Звичайну схему української історії“; 1921 і 1927 рр. вироблено спільно з ученими Всеукраїнської академії наук єдині для усіх українських земель правописні правила; 1948 р. створено Інститут Енциклопедії українознавства; 2003 р.— Інститут колекціонерства українських мистецьких пам'яток при Науковому товаристві ім. Шевченка; нині до ювілею Товариства з'явиться перший том Енциклопедії „Наукове товариство імені Шевченка“ і т. д.

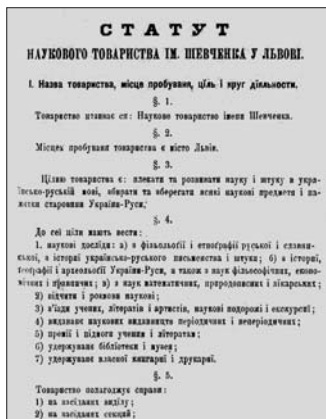
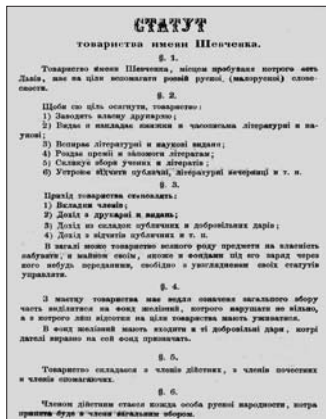
У другій половині XIX — упродовж XX ст. Товариство відіграло визначну роль у розвитку, поширенні наукових знань та видавничій справі українського народу. Основним його завданням було (і є досі) „плекати та розвивати науку і штуку в українсько-руській мові, зберігати та збирати пам'ятки старинності і предмети наукові України-Руси [...] До сеї ціли мають вести: 1. Наукові досліди — а) з фільольогії руської і слов'янської, з історії українсько-руського письменства і штуки; б) з історії і археології України-Руси, а також з наук фільольогічних, політичних, економічних і правничих; в) з наук математичних, природних з географією і лікарських; 2. Відчити, розправи і розмови наукові; 3. Зїзди учених, літератів і артистів; 4. Видання наукових Записок товариства і інших творів наукових...“³

Завдання, опубліковані в Статуті 1892 р., не змінювалися. Вони відображені майже в ідентичному формулюванні у дещо змінених варіантах статутів і їх проєктів, що містяться у рукописах чи виходили друком в Україні 1898, 1903, 1904, 1909 рр. Вони засвідчені і в проєкті Статуту за редакцією І. Франка⁴, а згодом фігурували в документах НТШ в еміграції 1947 і наступними роками (пор.: Статут НТШ в Америці (США) 1949, 1957 і 1976 рр.).

Основна концепція діяльності НТШ полягала насамперед в організації національної науки подібно до її розвитку в інших народів, а для її становлення — створення в Товаристві стрункої і науково ефективної внутрішньої структури, близької до світових академічних установ (архітектонікою вже з кінця 90-х років XIX ст. схожа на західноєвропейські наукові інституції), залучення видавничого потенціалу для відродження майже знищеної сусідами української самобутності і наукової самосвідомості, що вже наприкінці XIX — XX ст. щоразу міцніше здобуває загальне визнання навіть скептиків.

У становленні і подальшому розвитку НТШ як наукової інституції визначне місце належить Михайлові Грушевському, Іванові Франку та Володимирові Гнатюку, які увійшли в історію НТШ й української науки як „велика трійця“. „Грушевський, Франко і Гнатюк,— пише В. Дорошенко,— це були три кити, що на них стояло Наукове товариство ім. Шевченка“⁵ до Першої світової війни.

Не можна не сказати про значний внесок у розвиток НТШ таких українських діячів науки, як Іван Крип'якевич, Володимир Левицький, Кирило Студинський, Іван Раковський. За редакцією І. Раковського в нелегких умовах санаційної Польщі виходить Українська загальна енциклопедія (Львів; Станіслав; Коломия, 1934—1935.— Т. I—III). Володимир Кубійович разом із Миколою Кулицьким та ін. видає „Атлас України і сумежних країв“ (Львів, 1937), „Географію українських і сумежних земель“ (Львів, 1938.— Т. I). Вагомий внесок у розвиток НТШ зробили Василь Сімович та Святослав Гординський. У відновленому після війни в Західній Європі НТШ працюють І. Раковський і В. Кубійович (саме йому належить ідея заснування Інституту національних дослідів при НТШ, згаданого Інституту Енциклопедії українознавства). Тоді за кордоном у Товаристві з'являються нові активні діячі — Зенон Кузеля, Іван Мірчук, Микола Чубатий, Микола Глобенко, згодом Роман Смаль-Стоцький, Матвій Стахів, Євген Вертипорох, Ярослав Падох, Олександр Смакула, Олекса Біланюк, Василь Лев та багато інших. Сьогодні за кордоном плідно працюють для Товариства Леонід Рудницький, Дмитро Штогрин, Аркадій Жуковський, Лариса Онишкевич, Марко Павлишин, Микола Мушинка, Стефан Козак, Павло Пундій та інші.

Перші сторінки
Статуту ТШ 1873 р.
та Статуту НТШ 1898 р.

³ Статут Наукового товариства ім. Шевченка 1892 р.— Центральный державный исторический архив Украины у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 309, оп. 1, спр. 3, арк. 1.

⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 9, арк. 1; пор. також: спр. 4, арк. 1; спр. 5, арк. 1; спр. 6, арк. 1; спр. 10—12.

⁵ Дорошенко В. Огнище української науки...— С. 30.

У житті Товариства, як, зрештою, і в аналогічних установах інших країн, були свої злети і падіння, хвилі значних досягнень і радостей, а поряд тяжкі потрясіння, тривала стагнація, а на деяких етапах навіть безнадія. Такий стан характерний для багатьох громадських наукових інституцій, які функціонували в умовах бездержавності народів, колоніального гніту та переслідувань. І наочним прикладом цього може слугувати історія НТШ. Попри всі негаразди Товариство працювало, а після офіційної заборони (фактично ліквідації) більшовицькою владою 14 січня 1940 р. не лише відродилось на Заході 30 березня 1947 р., але і перетворилось на світову систему крайових товариств, об'єднаних ідеєю українства разом зі Світовою радою НТШ. Наукова громадськість протягом свого 140-річчя виявила неабияку стійкість, живучість, здатність працювати в нелегких умовах, долати всілякі труднощі і послідовно зберігати свою ідентичність.

Як відомо, діяльність НТШ не задовольняла окупаційних режимів в Україні, особливо було не до вподоби імперській Росії, а від 1930-х рр.— УРСР, адже Товариство, виробивши власні наукові концепції, заклало засади національного поступу України як цілісної європейської країни, залучало до праці багатьох східноукраїнських діячів науки і культури, а головне,

Кирило Сушкевич

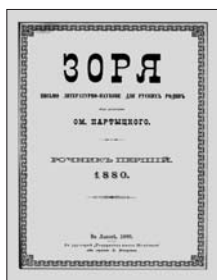
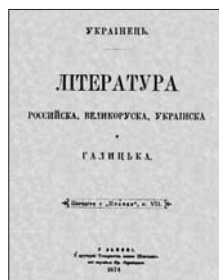

Юліан Целевич

поширювало і часто репрезентувало національні інтереси свого народу у світі. Реакція проявлялася через засоби цензури і недопущення видань НТШ на східноукраїнські землі, згодом погроми царською армією приміщень Товариства у Львові (1915), цькування вчених, аж до фізичного знищення їх, нарешті, згадану ліквідацію його після вступу Червоної армії у Галичину в „золотому вересні“. Як відомо, у 1920—1930-х рр. власті санаційної Польщі прямо та непрямо переслідували членів Товариства, у 1941—1944 рр.— фашистські окупанти. Дехто і нині не бачить перспектив для розвитку НТШ, заявляючи стосовно відновлення його в Україні 1989 р., що „не можна двічі ступити в ту саму річку“. Успішні заходи у багатьох справах насторожують його потенційних неприятелів. Ці

факти нині часто недобачаються, ще частіше забуваються. Однак вони були і є, і це також історія Товариства.

НТШ протягом 140 років зазнало багато змін, більша частина з яких викликана об'єктивними причинами. Змінювались напрями роботи, обсяг досліджень, назви видань, урешті, навіть місце перебування Товариства. Це значною мірою залежало від політичної й економічної ситуації краю, а також від людського фактора ресурсів Товариства. Попри все, ніколи не змінювався ідейний статус і спрямування НТШ, яке існувало у Львові, а згодом за кордоном, однак не було місцевим (галицьким) витвором, а завжди всеукраїнським своєю атмосферою і цілеспрямованою працею для розвитку національної науки, хоч, до речі, про це ніхто окремо не говорив і не складав для цього інструкцій. Ці тенденції впливали з внутрішніх потреб і покликань людей, які працювали в НТШ й відчували певний обов'язок, передаючи їх від покоління до покоління. Вони були тією незримою константою, що витворила і зберегла досі неповторний образ Товариства. І його не змогли знищити різні внутрішні незгоди (часто інспіровані ззовні), ні прямі чи непрямі утиски властей, навіть історичні катаклізми. Навпаки, наприклад, події Другої світової війни не лише не применшили ролі та значення НТШ, а й піднесли його на новий, звичайно, у нових формах, рівень утвердження і розгалуження по різних кутках світу. У післявоєнний період зміцнів міжнародний авторитет Товариства. Варто згадати хоч би про активну участь Товариства в Конгресі зі східноєвропейських і радянських питань у Гарміш-Партенкірхені в Німеччині, про окреме членство його в Американській асоціації зі сприяння

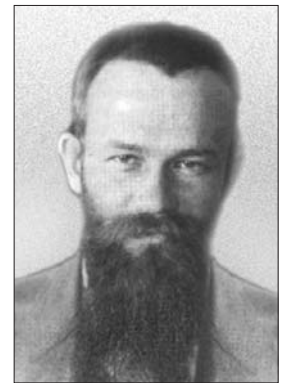

слов'янським студіям (American Association for the Advancement of Slavic Studies). З появою на світовій арені незалежної України НТШ — в Україні (Львів, Київ, Івано-Франківськ, Донецьк, Черкаси, Рівне, Дніпропетровськ, Дрогобич, Луганськ, Коломия і багато інших міст — усіх осередків 19) і за кордоном — в Європі (Франція, Німеччина, Королівство Бельгія, Швейцарія, Польща, Словаччина, Росія), у США, Канаді, Австралії з низкою власних осередків у різних містах цих держав. Такий стан фіксований і нині, напередодні 140-річного ювілею НТШ. Підкреслимо, що в Україні щороку зростають і міцніють наукові сили осередків Товариства (йдеться насамперед про Східну Україну), кожен з яких відроджує у різних формах найкращі історичні традиції своєї малої землі, а втім, і країни. Нині навколо Товариства гуртується багато чесних, творчо обдарованих і корисних для українства людей. Особливо велика роль належить НТШ і його Світовій раді у стикуванні на міждисциплінарному рівні різних галузей наук та у видавничому процесі України, що незвичайно позитивно сприймається науковою громадськістю і шанувальниками української наукової думки і слова взагалі. Немає сумніву в тому, що нині Наукове товариство ім. Шевченка є не лише українською, а й світовою організацією. Це підтверджують численні матеріали, у тому числі й цього річного врочисте міжнародне святкування, яке відбудеться у жовтні 2013 р.

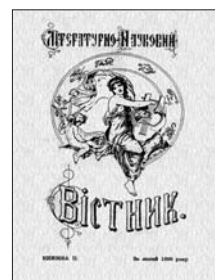
Тут можна поставити запитання: чим конкретно стало Наукове товариство ім. Шевченка для української науки та культури у другій половині XIX—XX і діє у XXI ст.? Яка його роль і місце в національній науці?

Під час аналізу історії Товариства з перспективи сьогодення неперечне те, що воно, особливо у 90-х рр. XIX ст. і перших десятиріччях XX ст., стало основною базою розвитку української науки та культури, а водночас і першою інституцією в Україні, яка послідовно вибудовувала і різними шляхами поширювала цю науку вдома і за кордоном. Про це свідчать вже високі на той час оцінки праці НТШ славістів Олександра Брікнера, Олексія Шахматова, Ватрослава Ягича, французьких учених та ін. Не меншим було його наукове та загальносуспільне значення в наступні десятиріччя XX і вже у XXI ст., хоч кожний історичний етап засвідчує свої особливості та диктує свої умови, і вони не можуть не стосуватися життя НТШ, сягаючи часу незалежної Української держави. Нині перед Товариством як єдиною спільнотою у контексті наявної великої мережі наукових закладів Національної академії наук і потенційно щораз слабших наукових сил закордонних осередків вимальовуються нові напрями діяльності й нові завдання, формуються нові концепції і масштаби його праці відповідно до нових вимог часу державного життя України. Загалом в Україні на сучасному етапі НТШ має власне обличчя серед академічних і навчальних інституцій і власну нішу в системі різних інституцій науки і культури України.

На початкових етапах перед НТШ, як відомо, стояло складне і дуже відповідальне завдання — виробити основні засади перспективного функціонування Товариства в умовах національної байдужості, розбрату і бездержавності. За цим приховувалися не лише глибокі суспільні, культурні та наукові проблеми, а й політичні питання української самобутності вдома і за кордоном, наприклад, такі, як розвиток національної науки і міжнародний авторитет України, прогрес науки і формування національної самосвідомості, наукового обґрунтування засад створення власної держави з усіма її структурами як найвищої мети суспільності та ін. А крім того, укладання перспективного плану діяльності Товариства зобов'язувало перед прийдешніми поколіннями. У зв'язку з цим виникала, *по-перше*, доконечність забезпечення, з одного боку, ґрунтовних теоретичних засновків для розвитку науки, з другого — добре продуманої для її організаторів і творців незвіданої досі організації праці з подальшим поступовим виходом на рівень Європи й європейських державних народів. Щоб це досягти, було потрібне теоретичне підґрунтя, на якому можна було б не лише декларувати статутні завдання То-

Михайло Грушевський

риства як наукової інституції, а й узагальнювати нагромаджені роками історичні, мовознавчі, фольклорно-етнографічні, археологічні та інші матеріали з українських теренів. Непочатий край роботи постав перед природознавчо-математичними науками, теоретичною і прикладною медициною. І все це при тому, що в Україні склався на той час значний високоосвічений кадровий потенціал, який переважно працював німецькою, російською, польською, румунською мовами на сусідів. На західноукраїнських землях були хоч обтяжливі, але стерпні в межах австрійської конституції умови для наукової і науково-видавничої праці. А загалом бракувало досвіду як у теоретичному, так і в прикладному та функціональному аспектах.

По-друге, перед Товариством як репрезентантом наукового українства другої половини XIX — перших десятиліть XX ст. стояло завдання заявити перед світом про свій народ, його історію і культуру. У ситуації, яка випала на долю поділеної між сусідніми імперіями Східної й Західної України, принципово важливим було показати історичну єдність територій українського народу, мови, побуту і культури взагалі. НТШ, обґрунтовуючи ці питання, виходить на конфронтацію з колоніальними режимами. Саме тоді воно будує на чолі з М. Грушевським власну концепцію історії України (пор. Звичайну схему української історії), веде широкомасштабну видавничу діяльність і безкомпромісно пропонує українську мову як мову міжнародних з'їздів, конференцій, які відбуваються в Україні (Археологічний з'їзд у Києві, 1899 р.), а заодно й офіційну мову всіх своїх книжкових видань і часописів. І. Франко, В. Гнатюк, С. Томашівський та інші діячі тим часом заявляють перед світом:

„І ми в Європі“.

І нині з усією відповідальністю можна сказати — Науковому товариству ім. Шевченка в багатьох аспектах це вдалося. Саме завдяки Товариству світ значною мірою став говорити про український народ, про українську історію, здебільшого нарівні з іншими слов'янськими народами, вивчати та оцінювати його мову, культуру, а втім, і внесок видатних особистостей минулого

Іван Франко

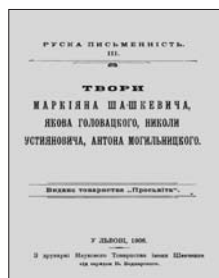
Володимир Гнатюк

у різних ділянках науки, культури, військової справи тощо. Цьому, звичайно, сприяли великі й потенційно значні нагромадження історичних фактів із минулого України, освічені та патріотично налаштовані кадри — наукова еліта знайшла, врешті, своє місце для застосування знань. Впливала на це і загальна аура національного відродження в Україні та інших підневільних країнах Європи. Втім, це були часи, коли українська спільнота „уже дозріла до того, щоб творити свою велику науку“, — пише О. Пріцак⁶. Так, НТШ стало не лише першим самостійним представником української наукової думки, а й важливою ідейно-світоглядною опорою національного руху. Не слід забувати, що саме першим когортам дійсних членів Товариства належить обґрунтування на початку 10-х років XX ст. державницької концепції України, що першим президентом України був згодом не хто інший, як довголітній голова НТШ Михайло Грушевський, що НТШ було одним з ініціаторів Акту злуки Української Народної Республіки та Західно-Української республіки у 1919 р., його представники організували Український таємний університет, а голова Товариства Василь Щурат став його ректором.

На досягнення такого статусу НТШ вплинуло, як відомо, чимало факторів. Це насамперед:

● вдале і своєчасне об'єднання навколо Товариства однодумців, високоерудованих людей різних професій і наукових зацікавлень із Західної та Східної України, для яких національне стало святом. Їхній основний девіз — „ніколи не зрезигнувати з того, що є наше“. Водночас

⁶ Пріцак О. Чому відновлено Наукове товариство ім. Шевченка у Львові // З історії Наукового товариства імені Шевченка. Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові. — Львів, 1997. — С. 9.

своїми завданнями та ідеологією, а згодом і багатьма результатами власної діяльності НТШ переорієнтувало свідомість багатьох осіб та взагалі систему мислення й оцінок більшості української інтелігенції. Воно заклало основи розвитку власної національної науки (що ще в XIX ст. щодо України викликало подив у різних країнах і з чим згодом погодилися навіть вороги українства); завдяки цілеспрямованій праці Товариства розсіялася зневіра до свого рідного та у можливості його відновлення;

● добре продумана науково-організаційна політика керівництв НТШ у різний час, особливо у його „золотий“ вік 1897—1913 рр., щодо одночасного дослідження різних галузей гуманітарних, суспільних і природничо-математичних наук на різних рівнях у секціях, комісіях, згодом в осередках, крім того, в інститутах, лабораторіях однієї інституції. Подібно, як академії наук Берліна, Відня, Парижа, Петербурга та як низка на той час створених слов'янських, Товариство від кінця XIX ст. обрало для своєї праці академічну структуру і почало працювати над проблематикою у різних галузях наук. Проте це не було простим запозиченням і копіюванням ідей чи структур. Українська наукова громадськість виявилася сформованою навіть у поділеній Україні. Її духовна зрілість виростала з гами європейських духовних досягнень, які були для українців прикладом. Вона перетворювалася, переформатовувалася і виростала у власній іпостасі. Запропоновані засади праці сприяли реалізації багатоаспектних теоретичних, практичних і видавничих планів Товариства. Як наслідок, НТШ стає безпосереднім джерелом знань про Україну й український народ, про його життя й розвиток на різних етапах історії. Паралельно масштабно досліджуються географія, етнографія, усна народна творчість, українська мова, право, мистецтво та ін. Нерідко зацікавлення вчених стосуються інших народів і земель Європи, нині — різних континентів. Це відображено у численних наукових проєктах, організації та участі в наукових форумах. Великою перевагою Товариства була можливість міждисциплінарної координації українознавчих дисциплін і репрезентантів різних наукових інституцій, що, зрештою, особливо помітне й на сучасному етапі;

● забезпечення наукових контактів із різних питань українських учених з науковцями інших країн. Співпраця відбувається на рівні установ і значно тісніше — осіб (стосується майже всіх видатних членів Товариства і засвідчує повну взаємність). Тут слід нагадати, що дійсними членами Товариства у різний час (до 1939 р.) були визначні діячі світової науки — Ярослав Бідло, Олександр Брікнер, Любор Нідерле, Макс Фасмер, Олексій Шахматов, Карел Кадлец, Фелікс Кляйн, Луї Манувріє, Альберт Айнштайн, Ян Бодуен де Куртене, Альфред Енсен, Микола Крилов, Макс Плянк та багато інших⁷;

● правильно спланована видавнича діяльність і безпосередня робота з авторами. За 140 років Товариство самостійно і з участю інших установ опублікувало понад чотири тисячі різного змісту й тематичного спрямування одиниць наукових, науково-популярних і періодичних видань. Товариство також видає гімназіальні підручники, мапи, художні твори, науково-інформаційні книжки. З'являється низка узагальнювальних праць, які мають широке коло читачів та високу оцінку у світовій науці (деякі праці НТШ перекладено іноземними мовами), виходять україномовні видання, присвячені різноманітним галузям знань, розширюється дослідницька

Микола Чубатий

Свген-Юлій Пеленський

⁷ Боянівська М., Микитишин І., Кровицька О. Список членів Наукового товариства ім. Шевченка // Т. Шевченко і українська національна культура. Матеріали наукового симпозиуму.— Львів, 1998.— С. 143—146.

проблематика. З цього огляду на окрему увагу заслуговують і серійні видання: „Записки Наукового товариства ім. Шевченка“, „Збірник Математично-природописно-лікарської секції“, „Етнографічний збірник“, „Збірник Історично-філософської секції“, „Матеріали до українсько-руської етнології“, „Пам'ятки українсько-руської мови і літератури“, „Жерела до історії України-Руси“, „Українсько-руський архів“ та ін.; після 1947 р., за кордоном — „Бібліотека українознавства“, „Український архів“; у відновленому НТШ після 1989 р., крім продовження серії „Записки Наукового товариства ім. Шевченка“, „Праці Наукового товариства ім. Шевченка“ (присвячені природничо-математичним наукам), „Збірник секцій і комісій НТШ“, „Українознавча наукова бібліотека НТШ“, „Визначні діячі НТШ“ та ін.⁸ Товариство від перших днів свого існування (див. Видавничі проекти Товариства ім. Шевченка 1873—1892 та за інші роки) стало центром україномовних видань наукової літератури (зокрема до 1918 р., частково й пізніше). Своїми виданнями НТШ не тільки заповнює прогалини в історії науки, але й виправляє її викривлення в історично-політичних, історично-філософських, правознавчих чи гуманістичних питаннях, послідовно спираючи свої докази та висновки на першоджерела. Так, Товариство відшукало і показало світові своє національне обличчя у різних наукових сферах щодо минулого і сучасного українського народу.

Свєген Вертипорох

Олег Романів

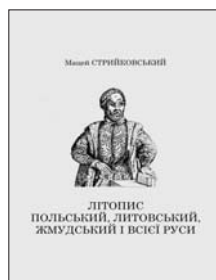
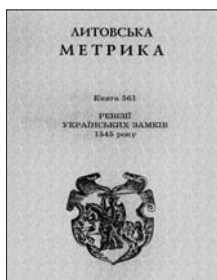
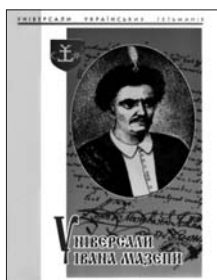
● організація допоміжних структурних підрозділів в НТШ, насамперед праця бібліотеки та власної видавничої бази, а, втім, систематичне і масштабне друкування книжок і поширення їх шляхом прямого пересилання й обміну з інституціями України та інших країн.

● НТШ — організований, не раз єдиний представник національної науки на міжнародних наукових форумах, що було винятковим пріоритетом Товариства до 1918 р., частково й у 30—40-х рр. XX ст. І сьогодні Товариство репрезентує українську науку на міжнародних конференціях, симпозіумах та академіях.

До цих напевно основних факторів, що творили і творять запоруку успіху діяльності НТШ як найстарішої україномовної інституції в Україні,

140-річчя якої святкуємо цього року, слід віднести (про це вже частково йшлося) постійну спільну співпрацю Товариства з науковими установами зарубіжжя. Йдеться передусім про такі її форми, як міжнародні наукові з'їзди, конференції та інші форуми (до 1939 р., наприклад, участь і виступи дійсних членів НТШ у Варшаві, Женеві, Парижі, Празі, Софії, Цюриху та ін.), участь дійсних членів НТШ у спільних міжнародних проєктах (Мирон Кордуба — „Polski Słownik Biograficzny“; Юліян Шпитковський — „Dictionnaire des antiquites Slaves“), оприлюднення українцями важливих винаходів у чужоземних університетах. Останнє стосується таких провідних членів Товариства, як Іван Пулюй, Юліян Гірняк, Іван Горбачевський, Іван Феценко-Чопівський, Олекса Біланюк, які запропонували світові свої відкриття в галузі фізики, хемії, гірничої справи; паризька Сорбонна тим часом приймає концепцію антропологічних досліджень Федора Вовка; вносять лепту в загальне слов'янознавство своїми народознавчими працями Володимир Гнатюк і Філарет Колесса. Якщо йдеться про згаданий обмін літературою, то незвичайною є насамперед географія контактів НТШ — до 1939 р. вона торкнулась не лише Західної, Центральної, Східної Європи та Америки, а й азіатського, африканського та австралійського континентів (у чому особлива заслуга Володимира Гнатюка, Володимира

⁸ Періодичні та серійні видання Наукового товариства імені Шевченка (1885—1939). Анотований покажчик / Укладач Т. Ю. Кульчицька. — Львів, 1991; Видання Наукового товариства імені Шевченка. 1945—1980. Бібліографічний покажчик / Пер. з англійської О. В. Русиної. — К., 1990; Каталог видань Наукового товариства ім. Шевченка. 1990—2007 р. / Укладачі В. Майхер, І. Мельничук. — Львів, 2008.

Дорошенка, Івана Кривецького). На 1913 рік обмін книжками і часописами, виданими в НТШ, проводився із 236 установами світу, не враховуючи індивідуальних надсилок книжок дійсним членам та різним іншим особам. Взагалі міжнародні зв'язки були гордістю Товариства, яким воно віддавало чимало зусиль, користало з них, особливо в аспекті теорії і методології науки. Після Другої світової війни через ліквідацію Товариства в Україні, як уже згадувалося, активно працюють крайові товариства й осередки в еміграції, встановлюють прямі контакти з науковими структурами тих держав, де вони діють (Німеччина, Франція, США, Канада). Саме ці підрозділи продовжили діяльність Товариства стосовно контактів, згорнутих в Україні. Мо- виться про концептуальне спрямування наукової проблематики (безперечно, з відповідним оновленням дослідницьких форм), видавничої справи, особливо тягlosti серійних видань, за- початкованих в Україні. Що стосується внеску окремих осіб у чужоземну науку, то у галузі геології треба відзначити дійсного члена НТШ Юрія Полянського (Аргентина), фізики — дій- сного члена Олександра Смакулу, славистики, візантології і тюркології — дійсних членів Юрія Шевельова, Ігоря Шевченка та Омеляна Прицака (США).

140-річчя Наукового товариства ім. Шевченка — неординарна подія у науковому та куль- турному житті громадськості України. Ювілей перетворюється на велике свято. Для деякого — це дні спогадів про минуле і підсумки наукових буднів, для інших — очікування „з надією на розширення і подальше поглиблення задуманих ідеалів“ Товариства, для інших, зокрема мо- лоді, — свято прилучення до добрих і давніх традицій, а водночас перші кроки наукових спроб у сьогоденні, а всіх разом — свято єднання науковців різних професій і зацікавлень України та інших країн і підбиття підсумків із константою нових завдань у нових історичних умовах. Створюються український і світовий ювілейні комітети.

Святкування 140-річчя Наукового товариства ім. Шевченка нині багатомовне, міжнародне, проходитиме у різних містах України, США, Канади, Австралії, країнах Європи. Основні тор- жества відбудуться у Львові у другій декаді жовтня 2013 р. — у матірньому Товаристві у Львові: міжнародна ювілейна наукова конференція, сесії, „круглі столи“ й академії, а також у Києві, Донецьку, Черкасах, Івано-Франківську, Тернополі та інших містах (Україна), паралельно у Нью-Йорку, Вашингтоні, Філадельфії, Чикаго (США), Торонто (Канада), Сарселі (Франція), Фрібургу (Швейцарія), Мюнхені (Німеччина), Пряшеві (Словаччина) та ін., на яких виголо- шуватимуться і обговорюватимуться чимало доповідей та повідомлень із різних гуманітарних, суспільних та природничо-математичних наук (деякі засідання присвячено стану діяльності НТШ, перспективам його розвитку і визначним особистостям Товариства). Низку засідань буде проведено спільно з НАН України та іншими науковими навчальними та громадсько-культур- ними установами. До Ювілею Товариство підготує спеціальні та серійні книжкові видан- ня, плакати, афіші, філокарткові та філателістичні пам'ятки. Відбудуться святкові виставки видань, концерти та ін. (див. *Заходи Президії НТШ на відзначення 140-річного ювілею від заснування Наукового товариства ім. Шевченка*).

Запорукою стабільності та сили Наукового товариства ім. Шевченка завжди були і є досі відданість та жертвність його членів на ниві національної науки в рамках НТШ, а втім, по- чуття єдності Товариства як однієї інституції у всі часи в ім'я поступу України і примноження нових для неї ідейних, наукових і загальнокультурних надбань. Останнє творить непохитну запоруку для його майбутнього. Нині Товариство, освячене своїми історичними здобутками та авторитетом, є берегиною національних цінностей і храмом духовності народу. Це підтвердить повсюдне святкування громадськістю 140-річчя Наукового товариства ім. Шевченка в Україні та за кордоном восени 2013 р.

Vivat Societas Scientiarum Nominis Shevchenko!

Голова НТШ в Україні Олег КУПЧИНСЬКИЙ

ЗАХОДИ ПРЕЗИДІЇ НТШ НА ВІДЗНАЧЕННЯ 140-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ ВІД ЗАСНУВАННЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

1. Створити оргкомітет з підготовки та проведення заходів, присвячених 140-річчю НТШ в Україні.
2. Спільно зі Світовою радою НТШ сформувати міжнародний оргкомітет для координації ювілейних заходів у крайових осередках НТШ.
3. Президії НТШ поінформувати органи державної влади, громадські організації, керівни- ків наукових та освітніх інституцій про заходи з підготовки та відзначення 140-річчя НТШ.
4. Провести засідання Ради НТШ з участю керівників секцій, комісій та осередків НТШ в Україні, визначивши їхню роль у виконанні зазначених заходів.

5. Координувати співпрацю Президії НТШ, Західного наукового центру НАН України, Ради ректорів вищих навчальних закладів, Конгресу української інтелігенції, Товариства „Просвіта” з підготовки та проведення заходів, присвячених 140-річчю НТШ.
6. Звернутися до Національної академії наук України, наукових академічних установ та навчальних закладів України, закордонних наукових інституцій з пропозицією взяти участь у відзначенні 140-річного ювілею НТШ у Львові, Києві та інших містах, де розміщені місцеві і крайові осередки Товариства.
7. Звернутися з клопотаннями до Адміністрації Президента України, місцевих органів влади та Президії НАН України щодо відзначення визначних учених — дійсних членів НТШ.
8. Створити окремий фонд для проведення святкувань 140-ї річниці Наукового товариства ім. Шевченка та провести збір коштів до нього.
9. Провести Уроцисту академію з нагоди 140-річчя НТШ, запросивши для участі в ній представників державних та громадських інституцій, відомих діячів науки, культури, освіти України, зарубіжних діячів НТШ.
10. Організувати ювілейні святкові концерти з нагоди 140-річчя НТШ.
11. Підготувати і провести ювілейну наукову конференцію на тему „140 років Наукового товариства ім. Шевченка — велике свято національної науки”.
12. Провести низку наукових конференцій, „круглих столів”, наукових семінарів, презентацій наукових видань, присвячених 140-річчю НТШ (за окремим планом).
13. Видати перший том Енциклопедії „Наукове товариство імені Шевченка” і приурочити цю подію 140-річчю НТШ.
14. Підготувати і видати збірник наукових праць і матеріалів „140 років Наукового товариства ім. Шевченка”, присвячений ювілею Товариства.
15. Приурочити наукові видання Товариства, зокрема „Записки НТШ”, „Праці НТШ”, „Вісник НТШ”, окремі монографії і статті, 140-й річниці НТШ.
16. Провести прес-конференцію для представників національних та зарубіжних засобів масової інформації, на якій ознайомити їх з планом підготовки та проведення заходів, присвячених 140-річчю НТШ; підготувати для журналістів спеціальний прес-реліз.
17. Організувати виставки видань НТШ за 1873—2013 рр. у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника, науковій бібліотеці ЛНУ ім. Івана Франка та в актовій залі НТШ (вул. Винниченка, 24).
18. Започаткувати багатотомне видання спогадів дійсних членів НТШ.
19. Підготувати і видати брошуру „Наукове товариство ім. Шевченка: 140 років праці на ниві національної науки”.
20. Підготувати і видати історичний календар, у якому відтворити основні етапи діяльності НТШ за 140 років.
21. Підготувати і видати до ювілею плакат та афішу, присвячені історії НТШ, його сучасному розвитку, святкові запрошення.
22. Розробити і затвердити на засіданні Президії логотип НТШ, який використовувати на титульних листах ювілейних видань, оголошеннях, запрошеннях тощо.
23. Забезпечити широке висвітлення 140-річного ювілею Наукового товариства ім. Шевченка в засобах масової інформації.
24. Вивчити можливість виготовлення пам’ятних монети, медалі, марки, конверта та інших символів, присвячених 140-річчю НТШ.
25. Звернутися до державних і бізнесових структур з проханням про виділення коштів на поточний ремонт приміщень НТШ.
26. Провести нагородження ювілейними Почесними грамотами членів НТШ, визначних діячів науки та культури.

Проект малюнка Тризуба, виконаного Юрієм Нарбутом

ЗАГАЛЬНІ ЗВІТНІ ЗБОРИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА (1 грудня 2012 року)

Щороку вже вкотре в актовій залі Львівського національного університету ім. І. Франка НТШ звітує про свою роботу. Традиційно порядок денний зборів складається з двох частин, яким передують вступне слово голови Товариства. Перша частина — наукові доповіді, друга — звітні доповіді голови НТШ і Ревізійної комісії, що супроводжуються широким обговоренням. 1 грудня 2012 р. він був такий:

Доповіді:

Леонтій Войтович. Нові джерела до історії Галицько-Волинського князівства і біографії князя Лева Даниловича;

Степан Гелей. Кооперація і національне відродження української державності;

Ярослав Каличак. Інтерметаліди: синтез, структура, перспективи використання;

Михайло Гончар. Біосенсори: наукові основи конструювання та їх приклади застосування;

Звітні доповіді голови Товариства Олега Купчинського та голови Ревізійної комісії НТШ Бориса Білинського.

У вступному слові голова НТШ О. Купчинський відзначив, що Загальні звітні збори НТШ належать до особливих подій у житті Товариства: вони підсумовують науково-організаційні, наукові, а також суспільно-громадські здобутки протягом 2012 р. у рамках різних наукових підрозділів НТШ. Ці збори — 22-гі від відновлення 1989 р. Товариства у Львові, час їх проведення збігається із 139-ю річницею заснування Товариства — першої нашої неофіційної україномовної академії наук, ім'я якої Наукове товариство ім. Шевченка. Наступного року святкуватимемо 140-річчя Товариства. Чи є ще в якійсь зі слов'янських країн (навіть у минулому державних) схожа громадська науко-

ва організація, яка б такий тривалий час проіснувала!? Це відбулося лише в Україні з НТШ.

Далі О. Купчинський відзначив, що нинішня дата зборів, 1 грудня, збіглася з річницею проголошення ЗУНРу, серед творців якого були відомі члени НТШ Антін Петрушевич, Кость Левицький, Олександр Барвінський. Окремо оголосив, що в 2012 р. НТШ спіткали великі втрати: „відійшли у вічність такі дійсні члени Товариства: кібернетик Тарас Вінцюк (Київ); активний відновлювач НТШ 1989 р., хемік Євген Гладішевський; історик Василь Маркусь (США); відомий економіст Іван Коропецький (США)“ і попросив вшанувати їх хвилиною мовчання.

Подаємо скорочений виклад доповіді голови НТШ Олега Купчинського.

„Сьогоднішнє засідання підсумовує роботу НТШ за 2012 р. Немає сумніву, що це одне з найбільших наших зібрань за насиченістю змісту і кількістю присутніх (134 особи).

Загалом звітний період 2012 р. з погляду розвитку Товариства був нерівним і відповідно до попередніх років не вельми результативним. Не всі сподівання здійснились. Це стосується насамперед ставлення державних структур до проблем Товариства, видавничої діяльності, фінансово-господарських справ.

І. Загальні дані про НТШ в Україні на кінець листопада 2012 р.

Нині в матірньому НТШ в Україні працює 35 комісій (об'єднаних секціями або самостійно) та 18 осередків в обласних та районних містах України.

Комісії НТШ у Львові налічують близько 1750 осіб, а осередки — понад 900. Останнє посвідчення видано під № 2791.

Відкриття Загальних звітних зборів НТШ в Україні 1 грудня 2012 р. Зліва направо в Президії: Л. Войтович, С. Гелей, М. Андреичин, О. Купчинський (відкриває збори), Р. Кирчів, Б. Ковалів, Я. Каличак

На 2012 р. звання дійсних членів мають 146 чоловік, з-поміж яких у гуманітарних науках працює 62, природничо-математичних — 84, в осередках обрано і затверджено 28 дійсних членів. Найчисленніше репрезентовані Львів і Київ.

Почесними членами у відновленому Товаристві обрано десять осіб (надано звання Євгенові Гладисhevському).

Склад управи: голова — Олег Купчинський; заст. голови — Роман Кушнір, Олег Шаблій, Дмитро Федасюк, Ігор Завалій; секретар-референт і протокольний секретар — Ірина Касьяненко.

Діє Президія НТШ (23 особи) і Рада НТШ.

Допоміжні установи: бухгалтерія: головний бухгалтер — Ольга Максимішин; видавничий центр: виконувач обов'язків директора — Владислав Бартошевський; бібліотека: завідувач — Ірина Мельничук; книгарня: виконувач обов'язків завідувача — Ірина Мельничук.

Контрольно-ревізійна комісія: голова — Борис Білинський, члени комісії — Мирослава Ковбуз та Наталія Щербина.

Голови осередків НТШ: Вінницький — Анатолій Подолинний, Дніпропетровський — Сергій Світленко, Донецький — Володимир Білецький, Дрогобицький — Леонід Тимошенко, Закарпатський — Олена Шимко, Івано-Франківський — Василь Мойсишин, Коломийський — Михайло Паньків, Косівський — Григорій Гуцуляк, Кримський — Петро Вольвач, Луганський — Олександр Галич, Луцький — Анатолій Свідзинський, Слобожанський — Юрій Кисельов, Сумський — Сергій П'ятаченко, Рівненський — Андрій Бомба, Тернопільський — Михайло Андрейчин, Харківський — Юрій Ранюк, Черкаський — Віталій Масненко, Чернівецький — Степан Мельничук.

II. Науково-організаційна і представницька діяльність НТШ

Працю в Науковому товаристві ім. Шевченка за звітний період з 27 листопада 2011 р. по 1 грудня 2012 р. виконували спільно всі структурні підрозділи та служби Товариства. Йдеться насамперед про роботу секцій і комісій, працю осередків Товариства в Україні, про діяльність Президії й управи Товариства, керівників друкарні та книгарні.

Робота проводилася під керівництвом адміністрації НТШ, а в осередках, відповідно, голів і секретарів цих структурних частин Товариства. Важливі питання обговорювалися на Президії Товариства. За звітний період відбулося чотири засідання Президії.

Під час засідань Президії розглядалися такі питання: плани діяльності Товариства (загальні та тематичні) на поточний 2012 р.; підготовка XXIII Наукової сесії НТШ та інших конференцій; укладання та апробація програм наукових заходів; обговорювалися видавничі проекти Товариства та умови їх реалізації протягом 2012 р.; заходи на відзначення річниць видатних осіб й історичних подій; співпраця НТШ з осередками Товариства НАН України, Інститутом енциклопедичних досліджень та крайовими товариствами НТШ поза Україною; поточні фінансово-господарські справи Товариства. Остання тема домінувала кілька разів.

На обговорення Президії ставилися такі питання, як підготовка книжкового форуму у Львові; ремонт будинку на вул. Ген. Чупринки, 21, та ін.

Для загального ознайомлення з поточними справами НТШ широкої наукової громадськості та подальшої спільної праці протягом 2012 р. тричі засідала Рада Товариства. Крім обговорення щоденних проблем, важливим елементом їх порядку денного було виголошення наукових доповідей.

У науково-організаційній діяльності НТШ за 2012 р. основною була реалізація видавничих проєктів. Крім того, друкарня НТШ видала низку книжок лише з комерційними намірами (ширше про це далі). За сприяння Інституту енциклопедичних досліджень НАН України Товариство підтримує ділові контакти стосовно підготовки ЕСУ та Енциклопедії НТШ.

Доповідає
Леонтий Войтович

Доповідає
Степан Гелей

Доповідає
Ярослав Каличак

21 грудня 2011 р. — наукова конференція „Культурна спадщина західноукраїнського регіону”, присвячена пам'яті д. чл. НТШ Володимира Вуйцика; 26 грудня 2011 р. — „круглий стіл” „Академік Євген Лазаренко — ректор, учений, громадянин”; 24 січня 2012 р. — конференція з участю Музико-знавчої комісії та факультету культури і мистецтв; протягом 2011—2012 рр. численні засідання і конференції, присвячені 200-річчю від народження Маркіяна Шашкевича; 23 лютого 2012 р. — засідання, присвячене М. Шашкевичу у Київському міському будинку вчителя; 16—18 травня 2012 р. — міжнародна конференція „Археологія Заходу України”; 7 серпня 2012 р. — презентація першої книжки творів Т. Шевченка в'єтнамською мовою (Тернопільський осередок); 13—16 вересня 2012 р. — наукові читання ім. акад. Є. Лазаренка (до 100-річчя від народження) у м-ку Чинадійовому (Закарпатська обл.) та ін.

Впродовж звітнього періоду відбувалася представницька робота, пов'язана в НТШ з науковим та культурним життям краю, його контактами з адміністрацією міста та області й науковими та навчальними інституціями.

III. Діяльність секцій, комісій та осередків НТШ

У праці більшості структурних підрозділів НТШ спостерігається задовільний рівень самоорганізації і виконавської діяльності у науково-організаційному, науковому та видавничому аспектах. Правда, ще не можна узагальнювати. В ряді комісій, а також осередків цього року панувало певне затишшя, щоб не сказати гостріше. Прикладом цього є хоч би те, що із 35 комісій на сьогодні (незважаючи на визначені терміни) надіслано звіти лише з 22 комісій. І це у Львові. Прийшло вісім (із 19) звітів осередків. Тому подаємо неповну інформацію про роботу підрозділів НТШ.

І ще одна увага. Незважаючи на те, що вироблена структура звітів, секретарі комісій її не дотримуються. Трапляються також звіти, які ігнорують конкретику. Президії НТШ, очевидно, слід з цього зробити певні організаційні висновки.

Секції і Комісії НТШ

А. Робота гуманітарних секцій і комісій. *Історична комісія* (голова А. Фелонюк). Налічує 35 членів. Провела чотири засідання, з них два в рамках Наукової (безрезневої) сесії НТШ. Члени комісії опублікували понад 20 розвідок і хронікальних матеріалів. Заслужують на увагу такі теми засідань, як „Міщанин ранньомодерного Львова: публічний та приватний вимір” і „Червенська та Перемисьькі землі: початки історичної традиції”. 2012 р. комісія почала підготовляти новий том „Записок НТШ” (CCLXIV) Історично-філософської секції. *Філософська комісія* (голова А. Пашук) (7 членів). Провела два засідання, присвячені проблематиці історії української філософії. За звітний період опубліковано понад 13 статей. Крім того, шість статей передано комісією для публікації до згаданих „Записок НТШ”. Певний внесок у працю Товариства зробили *Комісія семіотики* (голова А. Карась), *Соціологічна комісія* (голова Г. Щерба). Великий поступ протягом року зробила *Комісія спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін* (голова А. Гречило). Свої засідання проводить окремо і як співорганізатор засідань з іншими комісіями. Особливо насиченим був порядок денний двох засідань під час XXIII Наукової сесії НТШ. Виголошено 24 доповіді і повідомлення, які увійдуть до наступного тому комісії „Записок НТШ”. Секція представлена ще одним звітом, а саме *Правничої комісії* (голова Т. Андрусак). Він, на жаль, дуже загальний і має декларативний характер. Комісія наче б проводить одне—два засідання на місяць, постійно досліджує „чинне законодавство України”. Але не подано жодної теми засідання, коли конкретно проходили засідання, хто виступав... На цьому тлі звіт про роботу *Комісії всесвітньої літератури ім. М. Лукаша* (голо-

ва Р. Зорівчак) — ціле дослідження і винятковий показ праці. Комісія скеровувала свою діяльність на вивчення міжнародного контексту української мови й літератури, на розширення контактів

У залі засідань

львівських філологів з науковцями інших міст і держав, на вишкіл молодих професійних кадрів перекладачів (письмових і усних), зокрема, синхроністів, перекладознавців, літературних критиків, фахівців із контрактивної лінгвістики та порівняльного літературознавства. Комісія працювала над підготовкою до друку листування Г. Кочура, укладанням глосарію журналу „The Ukrainian Weekly”, проводила наукові засідання, статті членів публікуються у „Записках НТШ”, які нині репрезентуємо. Продовжує свої добрі традиції *Етнографічна комісія* (голова Я. Тарас). Її члени опублікували 38 статей і монографічних досліджень. Не відстають *Комісія фольклористики* (голова М. Чернопиский), *Театрознавча комісія* (голова М. Гарбузюк) та *Музикознавча комісія* (голова О. Козаренко), яка, треба відзначити, провела конференції з нагоди 100-річчя Львівської музикології, засідання, присвячені І. Соневицькому, М. Лисенку, В. Гошовському та ін. Тішать здобутки *Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва* (голова Р. Яців), *Інституту колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ* (голова І. Завалій). Не можна не згадати альбомів „Гуцульські художні вироби з металу”, „Анатоль Петрицький. Театральні строї та декорації”.

Б. Робота Природничо-математичних і Лікарської комісій. Ці комісії репрезентують великі за обсягом та значенням дослідницькі проекти. Вважає проведена праця у *Комісії фізики* (голова Я. Довгий). Охоплює 122 члени, з яких 15 дійсних членів. Комісія разом із науковцями фізичного факультету університету та відділів Інституту фізики бере активну участь у програмах спеціального семінару, що присвячується різній проблематиці. Члени комісії входять до дискусійного клубу Українського фізичного товариства, беруть участь у конференції „Нові напрями у фізиці та астрофізиці”, а під час XXIII Наукової сесії НТШ організували конференцію „50 років концепції тахіонів”. Видавнича діяльність Комісії представлена за 2012 р. понад 30 науковими і науково-популярними працями. На переломі 2011—2012 рр. у комісії з'явився „Фізичний збірник” (757 с.). У звітному періоді чимало наукових заходів та публікацій здійснила *Комісія математики* (голова Т. Банах). Її члени брали участь у шести міжнародних форумах, у тому числі в Німеччині, опублікували дев'ять статей у закордонних профільних журналах (усіх 25). Активно працювала і *Комісія механіки* (голова Б. Кіндрацький). На окрему увагу заслуговує підготовлений нею у співпраці з іншими інституціями збірник наукових праць „Нестаціонарні процеси деформування елементів конструкцій, зумовлені дією полів різної фізичної природи”. З року в рік тішить своєю працею Хе-

мічна комісія (голова Я. Каличак). Її робота спрямована на координацію наукових досліджень з хемії, заходів з утвердження української наукової термінології, проведення предметних наукових зібрань. Члени комісії — учасники 10 різних конференційних засідань. 12 статей увійшло до їхнього збірника „Праці НТШ” і понад 30 опубліковано в інших виданнях. Не відстають *Біохемічна* (голова І. Головацький) та *Екологічна комісії* (голова П. Третяк). Подібно засвідчили діяльність окремим збірником „Праці НТШ” *Геологічна комісія* (голова О. Матковський). Заслугою членів комісії є вихід у світ книжки „Євген Лазаренко — видатна постать ХХ століття”, організація і проведення VII наукових читань ім. акад. Є. Лазаренка під назвою „Розвиток ідей академіка Є. Лазаренка в сучасній літературі” (до 100-річчя від народження вченого). Крім того, члени комісії провели урочисту Академію, присвячену Є. Лазаренкові. Впродовж 2012 р. активно працювала *Географічна комісія* (голова О. Шаблій). Зокрема, проводила засідання комісії із чітким порядком денним, брала участь в роботі різних наукових сесій, конференцій, симпозіумів. Члени комісії — учасники семінару в рамках щорічних „Читань Степана Рудницького”. Географічна комісія також брала участь у підготовці видання „Львів. Комплексний атлас” (відп. редактор О. Шаблій), її члени — в обговоренні „Історичного атласу України, т. 1” Юрія Лози. Комісія видала 25-те число всеукраїнського часопису „Історія української географії”, сім інших монографічних розвідок. Об’ємний звіт, що представляє роботу за кілька років, зголосила *Комісія екотехнологій* (голова Н. Библюк). Комісія разом із Косівським осередком НТШ підготувала черговий том (3) „Праці”, періодично самостійно і з участю дослідників м. Косового проводить свої засідання. Вони присвячувалися „Лісівничій академії наук України”, 130-річчю заснування Косівського інституту прикладного і декоративного мистецтва. Окрема сторінка в діяльності НТШ — це праця *Лікарської комісії* (голова З. Служинська). Тематика засідань комісії: „Розвиток медичних наукових шкіл”, „Сучасні досягнення в медицині та біології”, „Видатні постаті медичного світу — члени НТШ”, „Медики, які загинули у визвольній боротьбі за незалежність України”, „Демографічні втрати як наслідок діяльності окупаційних режимів” і т. д. Також у комісії вийшов ХХ том „Лікарського збірника”, закінчується підготовка ХХІ. Комісія постійно підготує багатогранні конференції (проведені засідання з нагоди 90-річчя П. Пундія, 90-річчя Б. Надраги, 80-річчя Л. Гоцько-Ней), в комісії активно діє Редакційна рада. Її члени беруть участь в громадських заходах, „Шевченківських читаннях”. За 2012 р. члени Лікарської комісії надрукували 78 наукових розвідок, видали п’ять монографічних досліджень.

Осередки НТШ

Осередки НТШ діють по усій Україні. Переглядаючи звіти, зазначимо, що всі наповнені вагомим змістом: Тернопіль і Черкаси, Донецьк і Іва-

но-Франківськ, Рівне, Дніпропетровськ, Луганськ, Косів (це ті осередки, які надіслали на сьогодні звіти). У зв’язку з обмеженим часом зупинимось лише на роботі трьох осередків.

Тернопіль: під грифом НТШ видано три монографії, уже сьомий том „Збірника праць Тернопільського осередку НТШ”. Управа осередку — постійний учасник міських наукових і громадсько-культурних заходів. Осередок регулярно проводить засідання, рецензує видання.

Рівне: підготовлено і видано три монографічні праці, десятки наукових і науково-популярних статей. Винятково активно в осередку працюють секції: літературознавства, фольклористики, етнографії та математичного моделювання і обчислювальних методів. Кожна зі секцій звітує розлогим переліком своїх заходів. Члени комісії займаються перекладацькою діяльністю, беруть участь в наукових форумах багатьох міст України і закордону.

Донецьк: вийшов 34 том „Донецького вісника НТШ”, підготовлено і видано 2-ге число „Хроніки” (за 2008—2012 рр.), вийшло сім монографій під грифом Донецького відділення НТШ. Заслуговує на наслідування популяризаторська і рекламна діяльність НТШ-Донецьк в Інтернеті.

На жаль, мало знаємо про діяльність інших осередків. У 48-му числі „Вісника НТШ” опублікована інформація про діяльність осередку НТШ на Кубані.

IV. Наукова та науково-видавнича діяльність НТШ

Протягом 2011—2012 рр. підготовлено перший том (з планованого 12-томного видання) Енциклопедії „Наукове товариство імені Шевченка” (вміщує 248 гасел, загальним обсягом 600 с.), нині підготовляється другий, формуються матеріали для третього тому. Паралельно ведеться робота над публікацією взаємного листування Михайла Грушевського і Мирона Кордуби (200 листів), закінчується праця над матеріалами „Святоюрської юридики” (XVI—XVIII ст.) міста Львова. Члени НТШ підготували ряд наукових розвідок для видань НТШ.

У поточному році з’явилися монографічні та колективні праці. Традиційно це: 1) самостійно підготовлені і видані в НТШ; 2) підготовлені та видані в НТШ спільно з іншими науковими установами і навчальними закладами; 3) друковані в друкарні НТШ з комерційною метою, без зазначення Товариства у грифі; і 4) книжки, підготовлені і видані в осередках НТШ.

У серії „Записки НТШ” вийшов згаданий ССЛXIII том (Праці Філологічної секції, 738 с.) та ССЛXIV том (Праці Історично-філософської секції, 800 с.) — у друці; серія „Українознавча наукова бібліотека” (ч. 32) представлена книгами: Міхаеля Мозера „Тарас Шевченко і сучасна українська мова: спроба гідної оцінки” (видано спільно з Українським Вільним Університетом та Інститутом українознавства); (ч. 33) Миколи Крикуна „Крізь століття”; окремо дві книжки Івана Головацько-

У залі засідань

го „Музеї визвольної боротьби України. Коротка історична довідка” (спільно з Громадською радою музею визвольної боротьби України) та „Матеріали до історії біоchemії в Україні”; Зиновії і Олександрії Служинських „Спадковість людини”; Миколи Бандрівського, Лариси Крушельницької „Золоті Михалківські скарби та їх доля” (спільно з Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича, Львівською національною науковою бібліотекою ім. В. Стефаника та Львівським музеєм історії релігії); праця „Флурензид: від синтезу до лікарського препарату в стандартах лікування туберкульозу і хламідіозу. Тематичний бібліографічний покажчик (1990—2011 рр.)” (Упорядники: Л. І. Петрух, О. В. Павленко). У малій бібліотеці НТШ з'явилася книжка Сергія Цалая „Вірші” (ч. 3). У серії бібліографічні покажчики НТШ — ч. 22. „Іван Лукич Бутич. Бібліографія”. Вийшли спізнено два числа „Хроніки НТШ” (ч. 98, 99). Від імени Світової ради НТШ протягом 2012 р. випущено два числа „Вісника НТШ”: ч. 47 (80 с.), ч. 48 (80 с.). У серії „Праці НТШ” — згаданий Фізичний збірник (т. XXIX), Геологічний збірник (т. XXX), Лікарський збірник. Медицина і біологія (т. XXXI). Надруковано також програми конференцій, а крім того, 19 комерційних видань.

В Інституті колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ вийшли друком „Мальована кераміка Косова і Пістиня XIX — початку XX століть” (т. 23); „Анатоль Петрицький. Театральні строї та декорації” (т. 24). В друці — книга-альбом „Царські врата”, що вийде 2012 р.

Надійшла деяка інформація про видання осередків НТШ. Окремі з них вже отримала Бібліотека НТШ у Львові, а саме:

з Тернополя: монографії: Наталії Гавдиди „Літературно-малювальний дискурс творчості Богдана Лепкого”; Ольги Збожної „Учительські та студентські „Громади” — школа виховання української національної еліти”; Богдана Головина „Христові обручниці”. Видано сьомий том „Збірника праць” Тернопільського осередку НТШ, присвячений інженерно-технічній проблематиці;

з Рівного: монографії: В. Данильчук. „Рейхс-комісаріат — Рейхові: українці з Рівненщини на примусових роботах в Австрії та Німеччині”; колективна праця — „Реабілітовані історією”; робота І. Марчук. „Ростислав Волошин”;

з Черкас: монографії і збірники: В. Масненко, В. Ракшанов. „Українська хата; Шевченківський світ”. Науковий щорічник (вип. 4); „Збірник праць П'ятих Єфремієвських читань”; „Двадцять третя наукова сесія Осередку НТШ у Черкасах”. Збірник статей;

з Донецька: монографії, хрестоматії, навчальні посібники: Г. Гайко, В. Білецький. „Ілюстрована історія гірництва”; В. Білецький. „Релігієзнавство (навчально-методичний посібник)”; О. Задосенко. „Донецчина літературна. Хрестоматія з літератури рідного краю”; О. Терещенко, В. Терещенко. „Всеволод Гаршин і Україна”; В. Смирнов, В. Бі-

лецький. „Підготовчі процеси збагачення корисних копалин. Навчальний посібник”; Донецький вісник НТШ, т. 32. Літературознавство, т. 33. Мовознавство. Історія. Філософія, т. 34;

У залі засідань

з Івано-Франківська: „Прикарпатський вісник НТШ” (чотири випуски п. н. „Число”, „Слово”, „Думка” і „Пульс”); В. І. Грицишин. „Петрофізична характеристика колекторів нафтових і газових родовищ Карпатського регіону і Дніпровсько-Донецької западини”.

Окремо треба відзначити численні презентації наших видань, участь на Форумі книжок у Львові 2012 р., під час яких книжка НТШ має попит. Видання

НТШ виставляються у кіосках на різних конференціях, під час академій, сесій і не лише НТШівських. Цілеспрямовану роботу з цього огляду проводить книгарня НТШ.

V. Фінансово-господарські питання НТШ 2012 року

Загальна фінансова ситуація НТШ невтішна: вичерпані депозитні рахунки, припинені поступлення з-за кордону. Товариство, вживаючи бухгалтерський термін, „на картотеці”. Основним джерелом нашого фінансового забезпечення є книгарня і друкарня. Ці фонди, однак, дрібні і не стабільні, але поки що тільки вони реальні. Іншим джерелом є оплата за друк „Записок НТШ”, яку досі забезпечувало НТШ Америки і чотири оклади в Інституті енциклопедичних досліджень НАН України на підготовку Енциклопедії НТШ, нарешті — членські внески. Були і дрібні спонсорські пожертви. Про це конкретно повідомить Мирослава Ковбуз.

А видатки зростають: збільшились майже вдвоє державні оплати і податки, коженденно дорожчають друкарські матеріали, не кажучи про девальвацію гривні. Цього року треба було негайно ремонтувати опалення в будинку на вул. Ген. Чупринки, 21.

Доходимо висновку: щоби НТШ продовжувало існувати у своє 140-річчя, потрібна нова політика фінансування, пристосована до нових умов праці і розвитку країни. Спроби контактів із державою (написано бл. 10 листів до президента, прем'єрів, міністрів) не дали результатів.

Потрібне окреме фінансово-господарське менеджментство для Товариства, ширша реклама у засобах масової інформації, зв'язок з впливовими людьми у фінансовому світі України, активне, приватне спонсорування наукової діяльності НТШ і подальше створення стабілізаційного фонду. За приклад цього певною мірою можуть стати успіхи УКУ.

А що відповідає НТШ Америки на цю ситуацію, на коңу якого великі гроші, зібрані в минулому Осінчуком, Падохом, Рудницьким та ін. для функціонування крайових товариств, у тому числі матірнього як однієї спільної, хоч у різних країнах чинної світової наукової організації? Відбулася зміна цінностей. Відповідь така: „Ми нині різні і діємо окремо, різні у нас цілі і завдання...” При

тому роль Світової ради як об'єднувального органу для усіх НТШ у світі повністю ігноровано. Ось така ситуація напередодні 140-річчя Товариства — найстаршої громадської наукової організації України.

Якщо негайно не вжити запобіжних заходів і не виробити спільної концепції щодо фінансування НТШ, то діяльність Товариства, починаючи з 2013 р., буде скорочена, особливо її видавничий сектор, а саме: НТШ стане не науковою інституцією, а звичайним клубом приятелів. Така незаперечна правда.

VI. Актуальні проблеми та завдання НТШ на найближчий час

Зміни, які відбуваються в українській державі та суспільстві, вимагають більш дійових кроків НТШівської спільноти для подолання різних труднощів Товариства і подальшого його розвитку. Це стосується як дослідницьких, так і видавничих і, зокрема, як було сказано, фінансово-господарських проблем НТШ. Їх розв'язання, подолання перешкод і дальша реалізація планових програм та проєктів мають сприяти управі Товариства й спільній волі всіх членів НТШ. 2013 р. Наукове товариство ім. Шевченка святкуватиме своє 140-річчя, надходять й інші видатні дати для Товариства. Для реалізації цього потрібно:

— у науково-організаційній діяльності: 1) розробити з початком 2013 р. нову стратегію праці НТШ, зокрема його фінансово-господарської частини; 2) забезпечити цілеспрямовану працю НТШ у дослідницькому та видавничому напрямах; 3) закінчити ділові контакти з Міністерством освіти, науки та спорту України та ВАКом у справі надання статусу „фахових“ найважливішим (принаймні серійним) виданням Товариства, остаточно знявши це питання з порядку денного; 4) врегулювати протягом 2013 р. питання списків номерів ISBN, ISSN для видань НТШ; 5) продовжити наукове описування й кодифікацію книжкових та архівних фондів бібліотеки НТШ; 6) налагодити постійний обмін літературою і систематично розсилати видання НТШ по Україні та закордон.

— у науковій діяльності: 1) поглиблювати контакти з національними та закордонними науковими й навчальними інституціями, насамперед НАН України і різного рівня навчальними закладами України та інших країн; 2) проводити і брати участь у різних конференціях, симпозіумах, академіях, присвячених питанням гуманітарних, природничо-математичних і медичних наук; 3) зосередити окрему увагу на співпраці з осередками НТШ, поглиблювати контакти з крайовими Товариствами різних країн Європи, Америки, також Австралії в науковому та науково-видавничому аспектах; 4) продовжити розширення тих форм і заходів співпраці НТШ, які діяли досі і цілком оправдали себе (це стосується як праці в середині Товариства, так і підготовки проєктів із крайовими товариствами, що діють за кордоном).

— у видавничих справах: продовжувати видавати „Записки НТШ“, „Хроніку“, „Вісник НТШ“ та серії „Українознавча наукова бібліотека“, „Визначні діячі НТШ“ та ін., підготувати далі 2-й, 3-й і подальші томи Енциклопедії НТШ.

— у фінансово-господарській діяльності: 1) докорінно змінити фінансову політику Товариства; 2) підготувати лист-обіжник до різних українських і закордонних інституцій про стан праці та наболілі проблеми НТШ; 3) Президії Товариства організувати Комітет зі створення стабілізаційного фонду НТШ.

Така загальна інформація про працю НТШ у 2012 р. Звернуто увагу лише на основні види праці. На сьогодні, на жаль, ще не надійшла вся інформація з комісій і осередків. Запрошую до активного обговорення нашої праці та оголошення пропозицій.

Закінчуючи, хочу сердечно подякувати всім Вам за спільну працю в Товаристві протягом 2012 року, зокрема у виданні наукових праць, а також організацію річних сесій та тематичних конференцій, симпозіумів, академій чи семінарів у рамках Товариства.

Окрема подяка належить членам Президії, головам секцій, комісій і, зокрема, головам осередків, які постійно і плідно працюють, збагачуючи своїми дослідженнями та організацією праці національну науку.

Не можу не подякувати тим особам, які щоденно працюють в НТШ. Велике спасибі друкарям, працівникам книгарні, бухгалтерії, секретаріату, передусім Владиславові Бартошевському, Ользі Шерстило, Олександрі Савулі, Галині Остюк, Ірині Мельничук, Ользі Максимішин та Ірині Касьяненко.

Я затягнув час. Прошу вибачення. То раз на рік. Дякую!

Усі доповіді першої і другої частин Загальних звітних зборів обговорювалися. Виступили: д. чл. і чл. НТШ Роман Кирчів, Степан Стойко, Василь Мойсшин (Івано-Франківськ), Роксолана Зорівчак, Володимир Маслюченко, Юрій Кисельов (Луганськ), Ольга Збожна, Богдан Ковалів, Олександр Завадка та ін. У фойє Львівського національного університету ім. І. Франка працювала виставка-продаж наукових і науково-довідкових видань Наукового товариства ім. Шевченка.

Після зачитання Ухвали Загальних звітних зборів Наукового товариства ім. Шевченка 1 грудня 2012 р. відбувся концерт творів М. Лисенка і Ф. Шопена, організований Музикознавчою комісією (голова О. Козаренко). Виступили артисти Лія Стаматакі, Ольга Місьо і Олег Рудницький. Вела концерт відома мистецтвознавець Ніна Дика.

РЕДАКЦІЯ

У залі засідань

В РІЗДВЯНОГО ПРИВІТАННЯ ГОЛОВИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА В КАНАДІ

Вельмишановні і дорогі члени НТШ!

З гомоном різдвяних колядок від імені Дирекції НТШ вітаю Вас зі світлими празниками Різдва Христового і Богоявлення та складаю Вам і Вашим родинам щирісердечні побажання веселих свят, смачної куті і радісної коляди. Хай Боже Дитятко благословить Вас з Новим 2013 Роком здоров'ям, любов'ю та щастям...

Настав час підсумувати нашу працю та поділитися з Вами новинами та успіхами. З приємністю подаємо до відома, що прохання до Федерального уряду в справі одержання харитативного числа увінчалось успіхом і, почавши від січня 2012 р., Товариство має право за пожертви видавати посвідки звільнення від податків.

Чергові Загальні збори НТШ відбулися 31 березня. На них переобрано головою Дарію Даревич та обрано Дирекцію на наступні два роки. Список членів Дирекції та резолюції подано окремо. Збори осередку в Едмонтоні, які відбулися 4 листопада, переобрали головою Петра Саварина.

Ділимося доброю вісткою, що НТШ продовжує організовувати доповіді в Торонто, Монреалі, Оттаві та Едмонтоні. В Торонто дві доповіді на тему Голодомору створені спільно з Українським канадським дослідно-документаційним центром. З-поміж них доповіді С. Кульчицького та Лесі Онишко відбулися на звернення Канадського

музею людських прав у Вінніпезі, який спонсорував приїзд їх в Канаду, зокрема до Торонто.

В Торонто при НТШ діє Об'єднання „Слово“, яке організовує вечори українського письменства. Також тут відбулися дві наукові конференції.

Перша — для відзначення 70-річчя створення Української Повстанської Армії — відбулася в червні. Друга — це третя конференція „Члени НТШ в науці“, яка проходила 8 грудня. Друга сесія конференції присвячена 65-літтю „Акції „Вісла“.

Цікаві та змістовні статті про всі доповіді в Торонто написала наш пресовий референт Дагмара Турчин-Дувірак. Їх можна прочитати в українській пресі і також на електронній мережі НТШ. Доповіді в Торонто записав на відео для архіву НТШ член Дирекції Филип Розлин. Деякі можна побачити і послухати на інтернетній мережі YouTube. Інформацію і відеозаписи можна знайти на мережі UkeTube, яку веде Василь Шух. Заохочуємо всіх скористатися нагодою і ознайомитися зі змістом цих святкувань.

Михайло Цибульський передав деякі архівні матеріали д-ра Бригідера, одного з основоположників НТШ в Канаді включно з трьома першими числами „Бюлетеня НТШ“.

Закликаємо членів, які мають архівні матеріали та світлини, передати їх Дирекції. Ми готові їх зібсканувати і повернути.

Цього року Дирекція надала фінансову допомогу на два англійські видання — антологію модерної української драми Лариси Залескої-Онишкевич „An Anthology of Modern Ukrainian Drama“ (Toronto; CIUS Press, 2012) надано 5,000 дол. США. В рамках проголошеної на е-мережі НТШ фінансової допомоги наукових видань надано 5 000 дол. США на книжку нашого члена Томаса Приймака „Gathering a Heritage: Ukrainian, Slavonic, and Ethnic Canada and the USA“, яку публікує Видавництво Торонтонського університету. Осередок НТШ в Едмонтоні видав 6-й том „Західноканадського збірника“, присвяченого 120-літтю поселення українців в Канаді. Його можна замовити в бюро НТШ. В планах осередку — підготовка до видання 7-го тому. Закликаємо наших членів пересилати статті. Окреме звернення надішлемо на початку 2013 року.

Плануємо продовжувати організацію наукових доповідей та конференцій, закінчити упорядкування бібліотеки та зібрати фонди, щоб розширити видавничу діяльність. Чергові річні Збори НТШ заплановані на березень 2013 року.

Дарія ДАРЕВИЧ, голова НТШ в Канаді

Доповідачі та члени оргкомітету конференції „Члени НТШ в науці“, що проходила у Канаді. Зліва направо сидять: Т. Джулинська, Д. Даревич, І. Микитюк; перший ряд стоять: Е. Ладна, А. Ротко, М. Іваник, М. Траф'як; другий ряд: В. Полковський, І. Томків, В. Остапчук, Ю. Мончак

ЗАСІДАННЯ СВІТОВОЇ РАДИ НТШ У ЛЬВОВІ

19 листопада 2012 р. у Львові Світова рада НТШ провела чергове засідання. Кількогодинна організаційна нарада в адміністративному будинку НТШ (вул. Генерала Чупринки, 21) відбулася з участю президента Світової ради НТШ Леоніда Рудницького; генерального секретаря Світової ради НТШ Анатолія Карася; голови НТШ в Україні Олега Купчинського; члена Президії НТШ в Україні Дмитра Федасюка; члена НТШ в Україні Тараса Салиги; секретаря-референта Світової ради НТШ Орести Лосик; секретаря-референта НТШ в Україні Ірини Касьяненко.

Леонід Рудницький

У вступному слові голова НТШ О. Купчинський нагадав про спільні ідейні цілі, які об'єднують кожне крайове Товариство. Він підкреслив, що традицію активної співпраці закордонних осередків НТШ, зокрема з матірним товариством в Україні, започатковану ще Я. Падомом, треба всебічно укріплювати.

Одним із чільних пріоритетів діяльності Товариства у 2013 р. О. Купчинський визначив проведення ювілейних заходів на відзначення 140-річчя від заснування НТШ. Президія НТШ в Україні підготувала до реалізації розгорнуту програму святкування, до співучасті у низці наукових, культурно-мистецьких і громадських заходів запрошені провідні наукові вищі Львова та України, інтелігенція усіх поколінь та закордонне українство. Фінансова підтримка ключових ініціатив ювілею залишається проблематичною як у внутрішньо-українському, так і в міжнародному контекстах, натомість уже розпочато організацію ювілейних заходів. Основні святкування відбудуться у жовтні 2013 р. безпосередньо у Львові, з-поміж них частина — в інших містах України та за кордоном.

Крім відзначення ювілею НТШ, О. Купчинський виокремив ще одну важливу подію, заплановану на другу половину жовтня 2013 р.: проведення Загальних звітно-виборних зборів та Конгресу Світової ради НТШ. Голова НТШ запропонував поєднати гуманітарну та суспільно-історичну тематику засідань Конгресу, попередньо окресливши їх концептуальний напрям у назві „Україна у ХХІ ст.“ Безсумнівним наслідком праці Конгресу, на переконання О. Купчинського, має стати видання збірника наукових праць його учасників та детальне документування перебігу цього резонансного не тільки в межах НТШ заходу. Хоча теперішній ювілей не є круглою датою, це — непересічне подія культурного й інтелектуального масштабу, значення та наслідки якої треба своєчасно, на взірць минулих річниць, зафіксувати в авторських публікаціях НТШівців.

Президент Світової ради НТШ Леонід Рудницький у своєму виступі проаналізував окреслені головою Товариства проблеми. Він поінформував про

особливу плідну активність новоствореного крайового НТШ у Швейцарії, голова якого А. Лужницький помітно зміцнює контакти з НТШ в Україні та долучає до діяльності Товариства молодше покоління з європейських країн, що результує підтримкою фінансового запліччя НТШ, зокрема через продаж видань Товариства. Принагідно Л. Рудницький наголосив на актуальній потребі залучати до членства в НТШ нових і молодших членів, а також на перспективних можливостях використовувати джерела електронної інформації про поточну наукову, видавничу, культурно-громадську діяльність НТШ.

Президент Світової ради наголосив на потребі міжнародної всебічної підтримки проведення Конгресу Світової ради голів крайових НТШ. Бажана присутність усіх представників осередків Товариства на засіданнях Конгресу допоможе з-посеред них обрати нову управу, залучивши до неї нових і молодших членів. Л. Рудницький розповів про актуальну діяльність НТШ в Америці та висвітлив труднощі, що виникають під час перерахунку коштів громадським організаціям. Водночас він навів приклад готовності ширшої співпраці з боку Української федерації Америки в особі її голови Зиновії Черник, яка допомогла в організації збіркової кампанії на підтримку видання першого тому Енциклопедії „Наукове товариство імені Шевченка“. До складу ініційованого Л. Рудницьким збіркового комітету ввійшли Микола Галів (голова), Дмитро Штогрин, Олександр Лужницький та Володимир Петришин. Скоординована праця комітету дала успішний результат; кошти стануть потенціалним підґрунтям фінансової допомоги й іншим базовим ініціативам НТШ в Україні, зокрема відзначення згаданого ювілею Товариства.

Леонід Рудницький виступив з пропозицією долучити до ювілейної програми 140-річчя від заснування НТШ окрему триденну наукову конференцію, присвячену Блаженнішому Йосипу Спітому. Голова Товариства О. Купчинський та члени засідання схвалили цю ініціативу, адже 2013 р. минає півстоліття від звільнення Блаженнішого із заслання. Окрім Львова, місцями проведення тематичних засідань попередньо обрано м. Івано-Франківськ та родинне село патріарха — Заздрість (Теребовлянський р-н Тернопільської обл.). Над організацією цього заходу співпрацюватимуть Український католицький університет у Львові, Львівський національний університет ім. І. Франка, Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, товариство „Свята Софія“ (США).

Генеральний секретар Світової ради НТШ Анатолій Карась поінформував про поточні справи Світової ради та підкреслив, що для її повноцін-

Анатолій Карась

ного функціонування потрібна координаційна зустріч делегатів усіх крайових Товариств. Її можна провести у рамках запланованого на жовтень Конгресу Світової ради у Львові, який своєю чергою також потребує деталізованого плану перебігу.

До обговорення винесених на порядок денний питань долучився Дмитро Федасюк, який зголосив намір здійснити дистанційну он-лайн трансляцію Конгресу Світової ради НТШ з допомогою Skype. На його думку, це залучить до участі у засіданнях значно більшу кількість членів й представників товариств. Як проректор НУ „Львівська політехніка”, Д. Федасюк зможе забезпечити технічні умови для такого, на разі інновативного для НТШ, віртуального формату міжнародної зустрічі.

Тарас Салига наголосив на потребі старанного формування наукової частини програми НТШівського ювілею, аби знову привернути ослаблену увагу до дослідницької та видавничої діяльності

Товариства. Він висловив думку про доречність особливої уваги до засідання, присвяченого Патріярхові Йосипу Сліпому: воно могло б відбутися в окремо відведений день, позаяк цінність спадку верховного архієпископа вимагає, аби „йому віддати хоча б маленькими порціями свою шану”.

Організаційну нараду Світової ради супроводжували палкі дискусії, особливо щодо питання обрання нового президента Світової ради НТШ та її управи, деталізації функцій і повноважень Світової ради. Наприкінці Л. Рудницький підсумував: бути членом Світової ради — велика честь, а водночас і безперервна добровільна велика праця, наслідки якої не можуть зауважуватись блискучо, але вони морально та організаційно підтримують українську громадську академію наук — Наукове товариство ім. Шевченка.

Ірина КАСЬЯНЕНКО, Ореста ЛОСИК

ФІЗИЧНА КОМІСІЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА ТА УЧАСТЬ У ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ ТА НАУКОВІЙ ПРАЦІ ОЛЕКСИ БІЛАНЮКА

*Спогади про достойних
людей так само корисні,
як і їхня присутність.*
(Сенека)

Діяльність Фізичної комісії НТШ тісно пов'язана з особою Олекси Біланюка, який сприяв і брав активну участь у відновленні діяльності НТШ в Україні. Як фізик, вчений найбільше співпрацював з Фізичною комісією Товариства в Україні, приятелював із її головою — Р. Гайдою.

Олекса Біланюк був видатним фізиком і прекрасним педагогом. Про стиль його лекцій легко скласти уяву, прочитавши його статті у журналі „Світ фізики” чи ознайомившись з текстом його лекції на І Смакуловому симпозиумі¹. Як науковий дослідник, О. Біланюк має вагомий оригінальні результати насамперед у царині ядерної фізики. Він був автором ідей та ініціатором експериментів на циклотроні Аргентинської ядерної лабораторії у Буенос-Айресі, у лабораторіях ядерної фізики Мічиганського та Рочестерського університетів, на прискорювачі у Франції та на реакторі в Інституті ядерних досліджень у Києві (Премія ім. К. Синельникова НАН України, 1996 р.). Цікаву ідею реалізував в

Олекса Біланюк

Італії (Національна ядерна лабораторія у Фраскаті): досліджувалася ядерна реакція, ініційована високоінтенсивним лазерним опроміненням.

Зі спілкуванням у різних країнах проблем не було, бо О. Біланюк знав сім європейських мов. Та найбільшим науковим досягненням ученого є концепція тахіонів. Такі концепції, за умови їх експериментального підтвердження, заслуговують на Нобелівську премію.

Треба відзначити виняткову винахідливість О. Біланюка як інженера та експериментатора. Наприклад, він подав цінні пропозиції щодо вдосконалення ЯМР-томографів. Мав права професійного пілота та інструктора з польотів малими літальними апаратами.

Як відомо, діяльність Наукового товариства ім. Шевченка відновилася в Україні 1989 р. (доти Товариство діяло в діаспорі). А до того у Львівському університеті працювали Василь Міліянчук, Мирон Зарицький, Володимир Левицький, Микола Чайковський, однак про те, що вони дійсні члени НТШ, студенти не мали права знати. Формула Смакули використовувалася у спектроскопії кристалів, а хто такий Олександр Смакула — жодного слова. Були заборонені згадки про Івана Пулюя, Івана Фещенка-Чопівського...

О. Біланюк був редактором статей з фізики в Енциклопедії українознавства та Encyclopedia of Ukraine. Він був дійсним членом УВАН (США) (від 1998 до 2006 р.— президентом УВАН), почесним членом Товариства українських інженерів Америки, дійсним членом НТШ у США, членом американського та європейського фізичних товариств.

¹ Див.: Фізичний збірник НТШ.— Львів, 1996.— Т. 2.— 339 с.

Намагався тримати у полі зору здобутки українських фізиків.

Якось після дослідів у Києві (в Інституті ядерних досліджень) він домігся того, щоб виступити перед фізиками Львівського університету. Лекція відбулася 2 червня 1976 р. в ауд. 216 головного корпусу університету. Тоді вперше познайомилися з професором. А востаннє з Г. Шопою та О. Біланюком у Львівській опері слухали „Аїду”, спілкувалися з акторами.

Відзначимо кілька аспектів сприяння О. Біланюка Фізичній комісії НТШ.

1. Фінансова допомога.

У „Хроніці НТШ”² зазначено: „Професор О. Біланюк пожертвував у фонд НТШ 500 доларів і 500 крб., а також 1000 крб. у фонд пам'ятника Т. Шевченку у Львові та 500 крб. у фонд „Пласту”³.

Завдяки цій фінансовій підтримці вдалося видати 1-й том „Фізичного збірника НТШ”. Він робив щедрі пожертви і в подальші роки.

2. Олекса Біланюк був посередником між родиною Олександра Смакули і Фізичною комісією НТШ. Еріка Смакула через нього передала нам оригінали дипломів, портретні фотографії, відбитки статей і копії технічних звітів. Про це мовиться у листуванні О. Біланюка⁴. Перший том „Наукових праць” О. Смакули, виданий українською мовою до 100-річного ювілею автора, більш ніж на 60 відсотків становлять праці, відбитки яких надіслав О. Біланюк.

3. Допомога в організації I Смакулового симпозиуму:

- а) цінні організаційні поради⁵;
- б) доповідь О. Біланюка на симпозиумі;
- в) роздрук індекса цитувань праць О. Смакули за 1967—1991 рр., згідно з даними Міжнародного інституту наукової інформації;
- г) цінні спогади Любомира Онишкевича, який

слухав лекції та спілкувався з О. Смакулою. Приїзд Онишкевича — це також заслуга Біланюка.

4. У 1-му томі „Фізичного збірника НТШ” професор О. Біланюк опублікував статтю „Українські фізики за межами України”. У ній подано довідковий матеріал про понад 80 відомих учених-фізиків українського походження, які працюють або працювали на Заході, переважно у Північній Америці. Це дуже важливий матеріал для національної науки.

5. 1992 р. О. Біланюк подарував частину власної бібліотеки (головно книжки з фізики і філософії) Науковій бібліотеці Львівського університету. Газета „Просвіта” тоді опублікувала статтю: „Відомий фізик сподівається, що в університеті всі знають англійську”... І справді, звертаючись до молодих науковців, О. Біланюк радив удосконалювати знання англійської мови. Він писав: „Слід усвідомити, що англійська мова стала тим, чим колись була латинська: універсальною мовою наукового спілкування”.

6. Велику увагу О. Біланюк приділяв питанням української наукової термінології, насамперед у царині фізики та хемії. Він постійно брав участь у міжнародних конференціях в Україні з проблем наукової термінології.

Як президент ВУАН, О. Біланюк домігся повернення в Україну цінного архіву, пов'язаного з іменем Тараса Шевченка, здійснив видання праць Михайла Кравчука, піклувався про збереження українських фондів, бібліотек та архівів у США.

У виступі на Смакуловому симпозиумі він сформулював своє життєве кредо: „Найціннішими скарбами людства є його інтелектуальні і духовні надбання. Прилучитися до цих надбань є найшляхетнішим стремлінням людини”.

Ярослав ДОВГИЙ

У редакції журналу „Світ фізики”.

Зліва направо сидять: Марта Літинська, Леся Дячишин, Галина Шопя; стоять: Олекса Біланюк, Ярослав Довгий, Володимир Літинський, Роман Пляцко. Вересень 2006 р.

Всім об'ємних томів „Фізичного збірника НТШ”, які підготувала Фізична комісія Товариства

² Див.: Хроніка НТШ.— Львів, 1990.— 15 серп.

³ Присягу юного пластуна О. Біланюк прийняв у 13-річному віці у м. Сяноці на Лемківщині. Див.: Фізичний збірник НТШ.— Львів, 1993.— Т. 1.— 432 с.

⁴ Див.: Лист О. Біланюка до Я. Довгого від 30. IV. 1991 р.— Родинний архів Я. Довгого.

⁵ Див.: Лист О. Біланюка до Я. Довгого від 20. I. 1992 р.— Родинний архів Я. Довгого.

СТАТТІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

СТОРІНКИ ЗАМОВЧУВАНОВОГО
ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВА

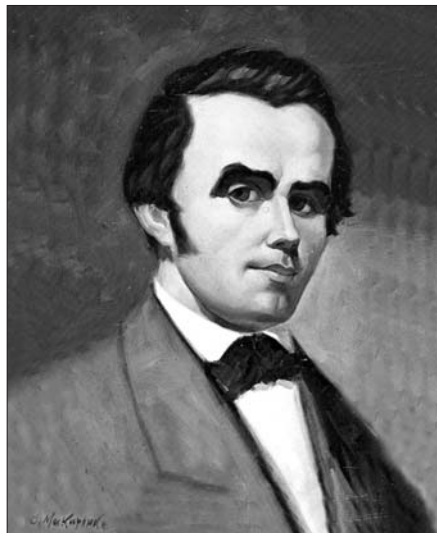
Історичний досвід засвідчує, що великі явища літератури нові епохи й нові покоління прочитують по-новому, знаходячи в них те, що переходить за межі часу, коли жив і творив письменник. Стосовно Тараса Шевченка склалася ситуація, що в науковий обіг досі вводиться багато імен, які до недавня не були відомі не тільки широкому колу читачів, а й дослідникам його творчості. Це спричинене тим, що низка праць про його життя і творчість написана поза межами України і вони становлять окреме відгалуження шевченкознавства. Дослідження, які з'являлися за кордоном, переважно були недоступні в Україні за комуністичного режиму: вони або замовчувалися, або інтерпретувалися у спотвореному вигляді. „Довга і складна історія шевченкознавства,— зауважував Юрій Шевельов,— стала ніби втіленим символом нації”¹.

Цю двоколіїність засвідчують уже перші посмертні видання творів Шевченка, здійснені 1867 р. у Петербурзі та Львові. У петербурзькому — низка вимушених пропусків і кон'юктур, брак творів гострого політичного спрямування, у львівському — перші публікації недопущених у Росії до друку поем „Сон“ („У всякого своя воля...“), „І мертвим, і живим...“, „Кавказ“ та ін.

У XX ст., попри конфронтаційність загальних підходів, спостерігалася тенденція по обох боках Збруча достосовувати ім'я Шевченка до політики більшовизму в СРСР (атеїст, революціонер-демократ) та до програм різних політичних партій у Західній Україні. Ще 1911 р. 22-річний літературний критик Микола Євшан писав: „Всілякі люди вишукують у його творах для себе програми і прикрючують його думки так, щоб в них уложити свою партійну програму”². Через тридцять років щось подібне зазначав Б.-І. Антонич у сатиричному гротеску „Політик“ про політика, який „свої промови любив підливати довгою цитатою з найбільшого національного поета (такі цитати мав повиписувати на довгих клаптиках паперу в своїй шухляді, щоб можна було їх знайти нашвидкуруч”³.

Можливо, саме такий аспект функціонування Шевченкових творів спричинив те, що Михайло Рудницький чи то в стилі властивій для нього іронії, чи з переконання у книжці „від Мирного до Хвильового” писав, що „правдивої величини Шевченка та його приблизно вірного образу не побачимо раніше, заки не займуться ним європейські критики [...] Є всі дані сподіватися,— продовжував критик в тому ж іронічному ключі,— що одного дня відкриє світові Шевченка якийсь великий письменник, який навчиться випадково нашої мови [...], а до того мусимо з Шевченком давати собі самі раду”⁴.

Чи ж відомі сьогодні імена тих, хто „давав собі раду” з Шевченком, поминаючи іронічний тон львівського професора-ерудита? Їхні праці, концепції, полеміку між ними? Мовиться, безперечно, про дослідників з-поза меж УРСР. Богдан Кравців у статті „Остракізм у шевченкознавчій бібліографії” (Сучасність, 1964, № 3) наводить реєстр імен учених, які досліджували різні аспекти життя і творчості Шевченка, але були піддані остракізму навіть у, здавалося б, такій безневинній галузі наукового знання, як бібліографія. Серед них — мистецтвознавець Дмитро Антонович, літературознавці Леонід Білецький, Павло Зайцев, Костянтин Чехович, історики Дмитро Дорошенко, Володимир Мія-

Тарас Шевченко.
Худож. Сергій Макаренко. 1961 р.

ковський, письменники Євген Маланюк, Григорій Лужницький, мовознавці Степан Смаль-Стоцький, Василь Сімович... Зосередимось на іменах замовчуваних учених, чиї інтерпретації Шевченкової творчості протистояли фальсифікаціям, здійснюваним в СРСР, і містили власні інтерпретаційні підходи. Ці роздуми матимуть фрагментарний характер, але впливатимуть, власне, з тієї „фігури умовчання”, що відображає конфронтацію у поглядах на творчість Шевченка, яка тривала майже півтора століття. З одного боку, вона почалася від зведення творчості поета до фольклорності і провінційності (таке тлумачення подавали навіть прихильні до нього російські літератори

¹ Шевельов Ю. Слово на відкритті Шостої Шевченківської конференції // Записки Наукового товариства ім. Шевченка.— Нью-Йорк; Львів, 2001.— Т. ССХV.— С. 9.

² Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика.— К., 1998.— С. 31.

³ Антонич Б. І. Політик // Антонич Б. І. Повне збір. тв.— Львів, 2008.— С. 421.

⁴ Рудницький М. Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою.— Дрогобич, 2009.— С. 58.

Іван Тургенєв і Микола Добролюбов), яке згодом трансформувалося у варіант виразника „мужицької філософії”, а відтак „співця передпролетаріату” (А. Річицький, В. Коряк), а з другого — як виразника національної ідеї, що втілювала найвищу міру психологічної енергії народу, співзвучну з ритмом епохи. „Шевченко дозрів до поета національного,— читаємо в цитованій уже статті Миколи Євшана „Тарас Шевченко”, — і давніші меланхолійні кобзарські струни заступив вже якийсь огонь, душа його стала наче світильником, видимим оправданням натхнення Божого”⁵.

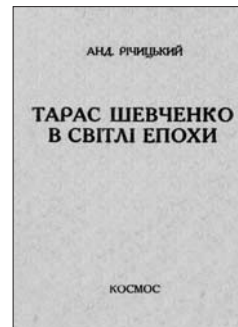
Особливого напруження боротьба за Шевченка набула у міжвоєнний період, стимульована напруженою політичною атмосферою того часу й живою пам'яттю та живими ще переживаннями Визвольних змагань. Державницьку позицію великого поета обстоював Степан Смаль-Стоцький у книжці „Інтерпретації” (Варшава, 1925), що була викликана працею Андрія Річицького „Шевченко в світлі епохи” (1923), у якій Шевченко постає як виразник настроїв „селянської верстви”. У відповідь на проголошення Шевченка виразником ідеї соціальної революції Смаль-Стоцький зреагував тезою „Тарас Шевченко — співець самостійної України” (назва першого розділу його „Інтерпретацій”). Таку позицію підтримали і розвинули Олександр Лотоцький, Василь Сімович, Дмитро Дорошенко.

Шевченкова оцінка історичних подій у художніх творах вела за собою потребу з'ясувати джерела відомостей поета про минуле України, а звідси — формування його концепції історії. Саме таке коло питань з'ясовує Дмитро Дорошенко у статті „Історичні сюжети й мотиви творчості Шевченка”⁶. Дослідник стверджує, що ознайомлення з такими джерелами, як „Історія Русів”, матеріали Київської археографічної комісії, Літопис Самовидця, тісні зв'язки з Михайлом Максимовичем, Пантелеймоном Кулішем, Осипом Бодянським та особисті спостереження реального життя дали йому можливість піднятися на рівень досягнень тогочасної історичної науки й виробити в поетичній формі власну концепцію історії України, в якій інтелектуальне начало, доповнене поетичною інтуїцією, породжувало власний індивідуальний універсальний образ України. „У Шевченка „складається концепція історії України,— пише Дмитро Дорошенко,— яку можна передати приблизно в таких словах: український народ, з природи схильний до мирної праці, але глибоко самолюбивий, мав за свій суспільний ідеал вільну працю на вільній землі. Цей свій ідеал здійснював він у козащині, в козацькій устрої, вільнім і демократичним, з вільно вибраним гетьманом на чолі”⁷.

Самостійність Шевченкової концепції історії України Дорошенко вбачає у тому, що його негативний погляд на Богдана Хмельницького йшов урозріз із тими джерелами, якими він користувався, і з оцінками його приятелів-істориків. Творча інтуїція поета виявилася точнішою і далекогляднішою, ніж аналітичний розум учених.

З такою позицією погоджувався Олександр Лотоцький, який у статті „Державницький світогляд Т. Шевченка” стверджував, що не ідеї Миколи Костомарова та Пантелеймона Куліша, а саме ідеї Шевченка лежать в основі Кирило-Мефодіївського братства. Державницька думка приваблювала, але водночас і лякала членів Братства, бо замість ідеї слов'янської федерації він висунув „постулат незалежності поневоленої України на рівні з іншими народами правах”⁸.

Яскраву сторінку в наукове шевченкознавство вписав один із найбільших славістів XX ст. — філософ і літературознавець Дмитро Чижевський. Родом із Херсонщини, вчений працював в університетах Європи, головню Німеччини. Його праці були замовчувані, а водночас різко критиковані за брак у них т. зв. класового підходу до висвітлення явищ історії літератури, а також за те, що літературу періоду Київської держави він відносив до української культурної спадщини, а українське козацьке бароко — до досягнень європейської культури цієї доби. Шевченкознавчі праці Д. Чижевського присвячені з'ясуванню філософсько-світоглядних ідей поета. Стрижнем його світогляду, його духовної істоти він вважає філософію серця, виводячи її від ідей Григорія Сковороди. У праці „Нариси з історії філософії на Україні” Чижевський трактує Шевченків кордоцентризм, тобто філософію серця, як „поставлення людини в центрі цілого буття, цілого світу — як природи і історії, так і усіх сфер культури. І природа, і історія, і культура — мистецтво, наука, релігія — усе має значіння і цінність лише

виключно в залежності від цього загального і універсального вихідного пункту — від людини і її переживань, бажань, потреб, стремлень”⁹.

Серед зазначених аспектів ученого на окрему увагу заслуговує проблема „Шевченко і релігія”. Розвідка з такою назвою опублікована в 10-му томі „Повного видання творів Тараса Шевченка”¹⁰. Поява її була викликана, з одного боку, боротьбою проти фальшування творчості Шевченка, якого в підрадянській Україні стали трактувати як атеїста, а з другого — прагненням вписати аспект релігійності в загальний контекст його світогляду. Тут важлива теза про Шевченкову людину як особистість у конкретних обставинах, екзистенцію у соціумі, де „неправда і неволя” — конкретні поняття (неволя українського народу, неволя інших

⁵ Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика.— С. 86.

⁶ Дорошенко Д. Історичні сюжети й мотиви творчості Шевченка // Повне видання творів Тараса Шевченка: У 16 т.— Варшава, 1934.— Т. 3.— С. 358.

⁷ Там само.

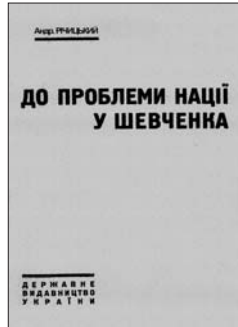
⁸ Там само.

⁹ Чижевський Д. Філософські твори: В 6 т.— К., 1995.— Т. 1.— С. 124.

¹⁰ Чижевський Д. Шевченко і релігія // Повне видання творів Тараса Шевченка: У 16 т.— Варшава, 1936.— Т. 10.

народів, неволя різних часів). У творах Шевченка, за переконанням Чижевського, релігійність — це загальнолюдська правда, не пов'язана з конкретною релігією чи, тим більше, — з конфесією, а наявна навіть у „поетичній молитві дикуна”.

Трактуючи релігійність як комплекс історичних, національних та культурних переживань, Чижевський розрізняє у Шевченка народну релігійність та офіційну російську церкву. У першій

він бачить знайому і близьку йому сільську церкву, в якій зберігається жива народна віра, тоді як у чужій і мертвій офіційній церковній обрядовості губиться сам зміст Святого Письма, що викликає релігійне переживання. „Відповідно до цих двох бігунів своїх вражень від християнської церкви та від православної релігійності, — читаємо у статті „Шевченко і релігія”, — Шевченко відрізняє у всіх своїх переживаннях, емоціях та думках, зв'язаних з релігійною сферою, якесь зерно правдивої, „природної”, чистої релігійності від тих зовнішніх форм, що закривають, затемнюють та псують правдивий, вічний, глибокий, святий зміст релігійного переживання”¹¹. Праці Д. Чижевського були чи не найглибшими дослідженнями про місце релігійності в системі світогляду Шевченка, попри те, що інші аспекти цієї проблематики розробляли Леонід Білецький, Юрій Бойко, Василь Ящун (оминаємо тут праці церковних діячів).

Цілком логічно, що проблема „Шевченко і релігія” у працях шевченкознавців по цей бік Збруча пов'язана з проблемою етики поета, його моральної орієнтації. Так, Степан Смаль-Стоцький свою статтю „Шевченкова етика” починає полемікою з Євгеном Григоруком, який називав поета „великим бунтарем”, що оправдовує помсту засобами ножів і вогню та розбишацькі інстинкти. Вчений підкреслює, що „Шевченко засуджує, з одного боку, панську сваволю, всі панські безправства, що кличуть до неваги, до пімсту-кару, панську пиху, панську грубу зневажливість до людини, панську розпусту, а з другого боку, так само рішуче засуджує й розбишацьке життя” і вимагає, „щоб у житті панували безмежно засади християнської етики”¹².

Але центральною проблема Шевченкового епосу постала у працях Дмитра Козія (1894—1978). Стрижневим поняттям Козієвого підходу до літератури є категорія епосу, потрактована як „скупність аксіологічних (тобто ціннісних) настанов,

які кореняться в глибоких емоціональних шарах психіки. Етос втілюється в окреслених формах світосприймання і підходу до життєвих цінностей, зокрема до людської особи”¹³. У Шевченковій людині вчений виділяє епос всеохопної любови, „розповитого серця”. „Моральна свідомість, — пише автор, — допускає гнів і милосердя, і любов, однак має різні місця для них [...] і певні критерії їх оцінки...”¹⁴. Шлях Шевченка до досягнення „своєї найглибшої істоти” проходив, — на думку дослідника, — не через внутрішнє самозаглиблення, не був результатом втечі від світу, як це бачимо в Сковороді, навпаки, поет утверджувався у своїх символах віри через якнайтісніший контакт із зовнішнім світом, при найтіснішій участі в ньому, зі світом, якому він підносив і слова хвали, і слова хули. Але це тільки на перший погляд принципи світогляду Сковороди й Шевченка видаються протилежними: Сковорода тікав від світу, а Шевченко був у самій його гушавині. „Шевченкові, — як підкреслює Іван Дзюба, — зовсім не чужими були хвили самозаглиблення, коли марноті життя [...] протиставляється душевний спокій, який дає воля серця, бо тільки воно не здурить, бо воля серця — це не сваволя, а воля в добрі, у згоді, з людською природою. Якщо це не відгомін читаного ще в дитинстві Григорія Сковороди, то в усякому разі перегук з ним, зумовлений, зрештою, національною ментальністю”¹⁵.

Коли Шевченко малим „списував Сковороду”, у нього вироблялася власна система поведінкових орієнтирів. Визначаючи основні типи Шевченкового епосу, а саме лицарський і прометеївський, ідею „праведного закону”, вчений підкреслює, що система цінностей Шевченка виявляється у зв'язку з рідною землею, своїм народом у любові до людини. Осердям шевченківського лицарського епосу, тобто його моральних засад, учений вважає відплату за вчинене зло, переконання у правоті свого вчинку і здатність до самопожертви („караюсь, мучуся, але не каюсь”) аж до готовності відстоювати свою правоту перед Богом. Шевченкову модель прометеїзму Д. Козій пов'язує зі світоглядною системою романтизму („Розкований Прометей” П. Б. Шеллі), що набуває характеру богоборчих тенденцій. У Шевченка „богохульні” слова зверненні до проти Бога, а проти „мовчання небес”, в трагічному почутті роздвоєності між Богом гніву і Богом любови, між свідомістю розладу в моральному світопорядку і вірою у добро і правду” („Шевченкова людина”)¹⁶ і закінчуються самопокутою:

*Молюся: Господи, помилуй,
Спаси ти нас, святая сило!
Язви язик мій за хули,
Та язви мира ізціли!*

¹¹ Чижевський Д. Філософські твори. — Т. 2. — С. 195.

¹² Смаль-Стоцький С. Т. Шевченко. Інтерпретації. — Варшава, 1934. — С. 134.

¹³ Козій Д. Глибинний етос. — Торонто; Нью-Йорк; Париж; Сідней, 1984. — С. 67.

¹⁴ Там само. — С. 82.

¹⁵ Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. — К., 2008. — С. 625.

¹⁶ Козій Д. Глибинний етос. — С. 90.

Проблема Шевченкової людини у трактуванні Дмитра Козія знаходить своєрідне продовження у книжці Миколи Шлемкевича „Загублена українська людина“, в якій філософ і культуролог досліджує становлення української особистості після падіння Гетьманщини і втрати Україною ознак державної суверенності. Він виділяє чотири її типи: „старосвітського поміщика“, „сковородинської людини“, „гоголівської людини“ та „шевченківської людини“ за принципом морально-духовної орієнтації. Оминаємо перші два типи (про сковородинський уже частково йшлося), коротко спинимось на двох останніх. Гоголівський тип, за Шлемкевичем, для самореалізації пересідає зі старих козацьких „до нових російських імперських возів“, натомість шевченківська людина „народилася з пориву створити свій власний світ з власних джерел і власних сил“¹⁷.

Невипадково зіставлення Миколи Гоголя з Тарасом Шевченком набуло популярності в західно-українському й еміграційному літературознавстві, переросло в цілий науковий сюжет, починаючи чи не від Миколи Євшана, продовжувалося у Євгена Маланюка, Юрія Липи, Юрія Луцького, Григорія Грабовича і набуло нових акцентів у дослідженнях Івана Дзюби та Юрія Барабаша.

Ще одна важлива проблема — психологія творчості Шевченка. На цю тему було накладено табу в радянському літературознавстві через те, що питання творчої інтуїції, підсвідомого були оголошені ідеалізмом. Навіть праця Івана Франка „Із секретів поетичної творчості“ у 20-томному виданні творів письменника, здійсненому в 1950 х рр., друкувалася тільки у фрагментах, опущено розділ „Психологічні основи творчості“, позначений, мовляв, впливом ідеалізму.

У Західній Україні проблема дослідження психології творчості Шевченка починається статтею Якіма Яреми „Уява Шевченка“. Але найглибше і найґрунтовніше особливості поетичної фантазії Шевченка дослідив тоді український психолог Степан Балеї (1885—1952) у праці „З психології творчості Шевченка“, опублікованій у 1914—1916 рр. у журналі „Шляхи“, а згодом випущеній окремою книжкою.

Родом С. Балеї із Тернопільщини, закінчив філософський факультет Львівського університету, в Берліні та Парижі здобув медичну освіту, став доктором філософії і медицини, дійсним членом НТШ. Не знайшовши роботи у Львівському університеті, 1927 р. переїхав до Варшави, став професором Варшавського університету і відтоді втрачений для української науки.

Вказана праця С. Балеї своєю проблематикою перегукується з трактатом Івана Франка „Із секретів поетичної творчості“, зокрема тим, що в них досліджується роль підсвідомого у процесі поетичної творчості. Але якщо Франко спирав-

ся на експериментальні дослідження психологів Вільгельма Вундта, Германа Штайнтала та Макса Десуара, то праця Балеї ґрунтується на психоаналітичній теорії Зигмунта Фрейда та його послідовників і одночасно опонентів Альфреда Адлера та Карла Густава Юнга. Цікаво, що І. Франко та З. Фрейд були ровесниками і їхня наукова діяльність розгорталася в один і той самий час, але ім'я австрійського психоаналітика, батьки якого, до речі, теж походять з Галичини, у Франка ніде не згадано.

У своїй праці „З психології творчості Шевченка“ С. Балеї у центрі уваги ставить особистість поета, яка не піддається „поглинанию“ зовнішніми обставинами, водночас так занурюється у потік життя народу, його історії, що творить з ним єдине ціле. Одним із центральних у поезії Шевченка дослідник вважає „ендиміонський мотив“, суть якого полягає в тому, що у важкі хвилини життя людина згадує моменти любови й ласки, свій „втрачений рай“ (за давньогрецьким міфом до юнака Ендиміона спустилася богиня Селене й pestила його уві сні). Зіставляючи любовний сюжет Яреми й Оксани в „Гайдамаках“ Шевченка з його віршем „Мені тринадцятий минало...“, С. Балеї дійшов висновку, що любов Яреми „се проекція у поетичний світ його власних любовних бажань і настроїв, і що цю любовну історію можна вважати поетичною парафразою еротичної мрії поета“¹⁸. У ставленні до дівчини у вірші „Мені тринадцятий минало...“ дослідник вбачає певну аналогію між переживаннями жіночих героїнь з душевними переживаннями ліричного суб'єкта, тобто самого поета.

Цю ж тему С. Балеї розвиває у розвідці „Трійця в творчості Шевченка“ (Львів, 1921), залучаючи до аналізу „Щоденник“ Шевченка і його листи та подаючи своє трактування переказаних там снів поета за методою теорії психоаналізу.

Психоаналітичний підхід до літератури сьогодні, властиво, наново утверджується в українському літературознавстві, що засвідчує, зокрема, книжка Ніли Зборовської „Психоаналіз і літературознавство“ (2003), у якій віддано належне зробленому в цій ділянці Степаном Балеєм.

Можна було б говорити й про інші сторінки шевченкознавства, на яке було накладено печатку мовчання і яке поступово приходило до читачів. Але хочеться підкреслити й інше: згадана двоколіїність руху була не тільки протистоянням: по цей бік Збруча цінували шевченкознавчі праці Миколи Зерова, Євгена Кирилюка, Олександра Білецького, а полеміка не раз була своєрідним способом популяризації імен та ідей. Тому дослідження повноти процесу може бути запорукою подальшого розвитку наукового шевченкознавства.

Микола ІЛЬНИЦЬКИЙ

¹⁷ Шлемкевич М. Загублена українська людина.— К., 1992.— С. 21.

¹⁸ Балеї С. Збір. творів: У 5 т.— Львів; Одеса.— Т. 1.— С. 189.

НОВІ (НЕВИКОРИСТАНІ) ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА ТА БІОГРАФІЇ КНЯЗЯ ЛЕВА ДАНИЛОВИЧА

Вже в останній чверті XX ст. дослідники історії Руси, зокрема Галицько-Волинського князівства, дійшли невтішного висновку, що всі джерела введені в науковий обіг і новими можуть бути лише деякі археологічні артефакти, які загалом мало можуть вплинути на реставрацію картини минулого, вносячи лише ті чи інші доповнення. Цей хибний висновок став своєрідним сигналом для багатьох молодих дослідників, які намагаються довести помилковість давно відомих джерел або ж оголосити їх пізніми фальсифікатами, залежно від концепції автора критики. При цьому автори змагалися один з одним насамперед у демонстрації власної ерудиції. Зокрема, постмодерністи часом взагалі не зауважують абсурдності своїх висновків. Розмірковуючи за авторів літописів і моделюючи їхні міркування, найбільш радикальні прихильники цього напрямку доходять висновків на зразок того, що якщо літописець написав, що „Мстислав зарізав Редедю перед полками касожськими“, то це не означає, що існував Мстислав та Редедя, просто літописець хотів показати, що зарізати людину, та ще й перед такою кількістю свідків, великий гріх...

На щастя, виявилося, що з різних причин величезний масив автентичних писемних джерел невикористаний. Це не рукописи Мертвого моря, більша частина їх відома з початку XIX ст., але в істориків руки не дійшли... Звичайно, не завжди з їхньої вини.

Почнемо з літописів. Згадаємо, як відомий дослідник найдавніших літописів Олексій Шахматов купив на ринку пергаментний рукопис XIV ст., який використовували для заготиння шматків м'яса. Іноземці, особливо німці, які заповнили Росію з часів Петра I, добре розуміючи ціну рукописів, за копійки скуповували їх та вивозили за кордон. Сьогодні в кожній великій бібліотеці в Європі зберігається збірка слов'янських рукописів, серед яких немало літописних текстів. Недавно відроджена Санкт-Петербурзька археографічна експедиція, яку очолює Олександр Майоров — автор двотомної монографії про князя Романа Мстиславича українською мовою, — вже видала чотири томи літописів із закордонних збірок. Перший том — т. зв. Перший Новгородський літопис, видання якого в „Полном собрании русских летописей“ (ПСРЛ) майже на третину менше за обсягом, бо єдиний неушкоджений і найбільш повний варіант рукопису зберігся у Пруській королівській бібліотеці. Наступні томи: Сказання

про Мамаєве побоїще та Вологодсько-Пермський літопис (насправді він виявився Московським зведенням кінця XV ст.) теж повніші, ніж опубліковані у ПСРЛ. Вони містяться у Лондонській королівській бібліотеці. А всього рукописів, невідомих нашим дослідникам, збереглося десь понад 600. Для публікації їх потрібна згода власників, за зняття копій слід заплатити великі гроші, можна ними користуватися в закордонних бібліотеках, для чого теж потрібні кошти.

Однак нині доступний інший комплекс писемних джерел, який майже не використовувався з часів Михайла Грушевського. Тільки в Німеччині з 1826 р. видається повне зібрання джерел за 500—1500 pp. Monumenta Germaniae Historica (MGH, Пам'ятники історії Німеччини), серія „Scriptores“ якої налічує понад 100 томів обсягом 600 с. і більше. На пострадянській території вона найбільш повно представлена лише у Львові, де збірки Львівського національного університету ім. Франка та Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника містять всі томи, видані до 1939 р. Але сьогодні вся MGH оцифрована і доступна через Інтернет. Видання хронік виконані на високому рівні: подані дослідження про рукописи і їх авторів, покажчики, які дають можливість відразу ж знайти потрібні фрагменти. Складність полягає у використанні авторами, починаючи з XIII ст., *вulgати* — латинської мови з домішками германських діалектизмів, більша частина з яких не ввійшла до сучасної німецької мови, сформованої Лютером на базі празького

Князь Лев Данилович.
Худож. Юрій (Єжи) Глоговський.
Копія. Після 1822 р.

діалекту, що вживався при дворі Люксембургів у чеській Празі. Число діалектизмів постійно зростає, плавно переходячи у різноманітні німецькі діалекти. До цього слід додати, що під впливом поезії міннезінгерів у XIII—XIV ст. у моду входять віршовані хроніки, автори яких скорочують слова в довільному порядку. Це насамперед стосується знаменитої віршованої хроніки Оттокара Штирійського, яка містить більш ніж 15,5 тис. куплетів. Але в цих хроніках є інформація про Русь, зокрема про галицько-волинських князів і королів, які перепліталися родинними та політичними зв'язками з німецькими князями та імператорами. Наприклад Ефросинія-Анна, друга дружина Романа Мстиславича і мати короля Данила, була рідною сестрою Ірини, дружини німецького короля Філіпа Гогенштауфена, а її двоюрідна сестра Феодора Ангеліна була дружиною австрійського

герцога Леопольда VI Бабенберга і регентшею при їхньому сині Фрідріху II Сварливому.

Особливо цінна інформація латиномовних західних хронік стосується князя Лева Даниловича, якого ці хроніки титулюють королем. Найбільш поінформоване джерело з історії галицько-волинських земель XIII ст.— Галицько-Волинський літопис, який дійшов до нас у складі Іпатіївського літопису, в різних частинах подає протилежні оцінки діяльності князя Лева Даниловича. В першій частині пам'ятки Лев Данилович виступає як найближчий сподвижник свого батька й учасник всіх його воїнських виправ. Це „князь думєн и хоробор на рати, немало бо показа мужьство своє во многих ратех“. В другій частині пам'ятки подано негативний образ „безчесного князя“. Польський дослідник Маріуш Бартицький вважає, що князь Лев, який майже все своє довге життя провів у сидлі з мечем у руках, не потурбувався про власного літописця, а волинські редактори, які правили літописні тексти, перенесли на їх сторінки всю неприязнь своїх князів до свого старшого брата і сюзерена. Більшість же російських та українських дослідників повторює оцінки волинських літописців.

Австрійські та штирійські хроністи розповідають про участь Лева Даниловича в боротьбі за Австрійську спадщину на завершальному етапі як однієї з ключових фігур. Це вже згадуваний Оттокар Штирійський (†1318), який був молодшим сучасником описуваних подій і більшу частину життя провів при герцогському дворі. Далі йдуть абат Йоганн із Віктринга (1270/1280 — 1345/1347), капелан короля Яна Люксембурга, т. зв. Леобенський Анонім (з м. Леобена поблизу Граца), Леопольд Стайнреутер з Відня (1340—1400), Томас Ебендорфер (1388—1464), Альберт з Мюнхена, автор компілятивної зведеної хроніки за 1273—1454 рр. та інші автори, які згадували присутність князя Лева або його дружини Констанції на різних бенкетах із нагоди весілля чи уродин їхніх європейських родичів, під час яких укладалися ті чи інші політичні угоди.

Відомий теолог і францисканський дипломат Томас Тусці з Павії (бл. 1212—1284) 1245 р. брав участь у Ліонському соборі (де виступав представник Руси Петро Акерович), 1253 р. їздив у Грецію, Далмацію та Богемію та в інші землі імперії, будучи дотичним до унійних переговорів нікейського патріярха з папою Інокентієм IV, згодом викладав теологію у Пармі, Болоньї і Феррарі, а з 1258 р. був приюром тосканської провінції Францисканського ордену. Його „Історія імператорів і понтифіків“ свідчить не тільки про ерудицію автора, але й про його добру поінформованість. Принаймні про *Королівство Руси* він знав не тільки з чуток. Унійні переговори з нікейським патріярхом відбувалися паралельно з переговорами з Данилом Романовичем і належали до однієї програми. Від Томаса Тусці довідуємося про причини, через які Лев Данилович не міг особисто взяти участі у битві під Дюрнкуртом 1278 р., де було вирішено долю Австрійської спадщини.

Цікаву інформацію подають також чеські хроніки, видані в серії МВН. Це насамперед „Історія короля Пшемисла Оттокара II“ та „Розповідь про погані роки по смерті Пшемисла Оттокара II“, а також Літопис Ендріха з Геймбурга, в якому йдеться про особисті зустрічі Лева Даниловича з чеським королем Вацлавом II. Можна назвати ще

Збраславську хроніку та низку інших пам'яток. Крім того, польські хроніки, аннали та річники, які активно вслід за М. Грушевським використовували інші історики, але які в поєднанні з матеріялами інших хронік дають можливість деякі моменти розуміти глибше і ширше.

Папські бреве, в т. ч. листування з королями Угорщини, навіть Англії та далеких Арагона чи Наварри, містять несподівано цікаву інформацію. Кастильський географ початку XIV ст. подає інформацію про державу князя Лева та її прапор (червоний хрест на зеленому тлі), зображення якого на італійських портоланах дає можливість побачити, що цей хрест вінчає тризуб.

А скільки ще матеріялів містять сотні актів, виданих у тому ж МГН та в угорських виданнях, де згадуються десятки осіб, пов'язаних з Руссю, зокрема галицько-волинськими землями часів князя Лева торговельними та іншими зв'язками. Ці документи дають змогу простежити масштаби економічної діяльності князя Лева, який зумів відновити давній *буриштиновий шлях* з Балтійського в Чорне море Віслою та Західним Бугом і далі землями *королівства Руси* Дністром до гирла Дунаю, де в Ісакчі тримав свою столицю його союзник і сюзерен Чингізид Ногай. Заохотивши німецьких, а також вірменських та караїмських колоністів, відроджено опустілі після походу Бату землі, наповнено скарбницю і проведено військову реформу.

Окрему групу становлять джерела, дотичні до історії Золотої Орди. Досі вони були доступні переважно завдяки праці прибалтійських німців школи баронів Володимира Тизенгаузена (1825—1902) та Віктора Розена (1849—1908), які перекладали окремі фрагменти з арабських, тюркомовних та інших східних хронік. Нині у Казані виходить корпус повних текстів цих хронік із російським перекладом, що дає можливість також позбутися давніх стереотипів щодо стосунків золотоординських ханів та окремих Чингізидів із князями різних земель.

Продемонструємо результати досліджень цього комплексу джерел стосовно біографії князя Лева Даниловича, внаслідок яких вдалося уточнити майже всі етапи його життя і розкрити ту частину його діяльності, яку з різних причин „опустили“ редактори Галицько-Волинського літопису. Так

Австрійська ювілейна монета на честь 700-річчя битви (26 серпня 1278 р.) під Дюрнкуртом. 1978 р.

можна однозначно стверджувати, що після смерті Василька Романовича 1269 р. не настав розпад і занепад королівства Руси, а сюзереном став Лев Данилович, що, зрештою, зафіксовано в низці документів, зокрема в угодах угорського короля Стефана V з чеським королем Пшемислом Отто-

каром II від 2 липня 1271 р. у Пожоні (Братиславі) та 14 липня 1271 р. у Празі, а також у зверненні ятвязьких князів 1272 р.

Але зупинимось лише на двох епізодах: кульмінації боротьби за Австрійську спадщину та участі Лева у боротьбі за краківський престіл.

Барон Йоахим Гуткелед, син бана Славонії Стефана Пектарі, який 1264 р. успадкував по батьку цей важливий уряд, 24 червня 1272 р. раптово захопив у полон неповнолітнього угорського принца Ласло і відвіз до замку Капронца поблизу Загреба. Король Стефан V, заскочений зненацька несподіваною змовою славонського бана, негайно обложив замок, намагаючись визволити сина. В таборі під стінами замку король довідався, що активною учасницею цієї змови була його дружина королева Єлизавета Половчанка (Ержебет Кун), яка до того ж була коханкою бана. Запальний Стефан V не витримав цієї звістки і раптово помер 6 серпня 1272 р. Королів Угорщини було лише 33 роки.

Барон Гуткелед і королева Єлизавета поспішили, скориставшись загальним замішанням, 3 вересня 1272 р. в Секешфегерварі проголосити королем юного Ласла IV. Але їх підтримала тільки частина баронства. Оточення покійного короля висунуло претендентом на престіл Белу Ростиславовича, князя Мачви і внука короля Бели IV. Бела Ростиславович був небожем Леву Даниловичу та краківському князю Болеславу Сором'язливому і своєю королю Чехії та герцогу Австрії Пшемислу II Оттокару. Прихильники князя Мачви напали на будинок королеви, але їх відбив загін барона Міклоша Пока. Більшість баронів схилилася до компромісу і князь Бела врешті погодився з коронацією двоюрідного брата. Але королева та барон Гуткелед побоювалися Бели Ростиславовича, улюбленця покійного короля Бели IV, якому було вже 22 роки і який був популярним серед баронства і до того ж тримав князівство Мачву і контролював частину Болгарії, а також мав впливових родичів серед правителів сусідніх країн. Вони не вірили у відмову князя від боротьби за угорську корону. В листопаді 1272 р. на бенкеті князя Мачви підступно вбив соратник Йоахима Гуткеледа барон Генріх Кесегі (Нейметуйварі). Белу Ростиславовича буквально пошматували, тіло для поховання з великими труднощами позбирала його сестра-близнюк Маргарита, абатиса в монастирі кларисок.

Першим зреагував чеський король Пшемисл II Оттокар, який 1273 р. вторгнувся у володіння короля Ласла IV, щоб помститися за загибель свого свояка, і зайняв Дьор, Мошон та Шопрон, а також заводив коронаційними інсигніями угорських королів. Лев Данилович та Болеслав Сором'язливий підтримали свояка і почали об'єднуватися проти Угорщини, яка досі була їх основним союзником. Барон Гуткелед, який 1273 р. очолив Королівську раду у ранзі королівського надскарбія і братиславського жупана (*magister tauarnicorum et*

comes de Posonio), шукаючи порозуміння бодай з одним із сусідів, поспішив одружитися з Марією, донькою Романа Даниловича та австрійської герцогині Гертруди Бабенберг. Марія була спадкоємицею частини Штирії з центром у Юденбурзі і племінницею Лева Даниловича. Переконавшись у тому, що цей шлюб йому не допоміг, він звернувся до нового німецького короля Рудольфа Габсбурга.

Дрібний швайцарський граф Рудольф Габсбург, обраний німецьким королем 1 листопада 1273 р., зіткнувся з опозицією чеського короля Пшемисла Оттокара II, який сам претендував на німецьку корону і тепер ігнорував новообраного короля, далі титулюючи його графом. Щоб змусити його визнавати себе сюзереном, Рудольф I 1274 р. висунув широку програму повернення самовільно захоплених імперських ленів після

1245 р. (коли низложення Фрідріха II Гогенштауфена призвело до безладу в імперії). Такими захопленнями були й приєднання Австрії, Штирії та інших земель чеським королем. Рудольф Габсбург не мав наміру воювати з могутнім чеським королем, а був готовий легалізувати захоплені Пшемислом II Оттокаром імперські лени в обмін на своє формальне визнання. Чеському королю досить було переступити через свої амбіції, але він цього не зробив. Наприкінці 1273 — на початку 1274 р. в Опаві Пшемисл II Оттокар уклав союзну угоду з краківським князем Болеславом Сором'язливим, до якої приєднався і Лев Данилович. До Львова вирушило чеське посольство, з яким поверталися і золотоординські послы.

1274 р. Рудольф своєю чергою підтвердив володіння барона Гуткеледа у Штирії. І хоча барон Йоахим Гуткелед загинув у квітні 1277 р. у боротьбі зі славонськими магнатами Бобоничами, Угорщина все міцніше сходилася з німецьким королем проти трьох свояків: Пшемисла II Оттокара, Болеслава Сором'язливого та Лева Даниловича. 13 липня 1277 р. було укладено угорсько-німецький союз, а 11 серпня 1277 р. обидва королі зустрілися в Геймбурзі на австрійсько-угорському пограниччі. Водночас союз трьох свояків було скріплено ще однією шлюбною угодою: донька Лева Даниловича — Олена була видана за Казимира, старшого сина опольського князя Владислава, васала чеського короля і родича краківського князя.

Рудольф Габсбург ще пробував боротися за позицію Лева Даниловича. 21 серпня 1277 р. він доручив провести переговори з ним ченцю-мінориту Генріху фон Брене, молодшому синові Дітріха фон Веттіна графа фон Брене, та Євдокії, доньки князя мазовецького Конрада та Агафії Святославни, доньки перемишльського князя Святослава Ігоровича. Але ця місія не увінчалася успіхом.

Війна розгорнулася 1278 р. і закінчилася жорстокою січчю під Дюрнкрутом (Сухими Крутами) на Моравському полі, що поблизу впадіння Морави у Дунай неподалік Відня 26 серпня 1278 р. Загибель короля Пшемисла II Оттокара в цій битві нарешті розрубала „австрійський вузол“ і пере-

творила Австрію на довговікову опору династії Габсбургів.

Війська Лева Даниловича та Болеслава Сором'язливого зазнали великих втрат у цій битві, виграній Рудольфом з допомогою угорсько-половецьких військ Ласла IV. Сам галицький князь не брав участі у битві через вторгнення в Пониззя половців, спровоковане угорським королем. Угорсько-галицька війна, яка після цього розгорілася, закінчилася приєднанням жупи Берег та інших земель на Закарпатті. Цікаво, що ранній герб центру жупи міста Ломпертсаса (нині — Берегове) — лев, який спинається на скелю, тотожний ранньому гербу Львова.

Наступний епізод пов'язаний з боротьбою Лева Даниловича за краківський престіл. Краківський князь Болеслав Сором'язливий помер 6 грудня 1279 р. З огляду на те, що він дотримався обітниць „шлюбну чистоту“ з Кунегундою, спадкоємців у нього не було. Ще 1273 р. краківський князь оголосив спадкоємцем двоюрідного небожа серадського князя Лешка Чорного, що викликало спротив інших князів та знаті, які підтримали претензії одного з опольських князів Владислава. Розгорталася боротьба за краківський престіл, володар якого вважався сюзереном Польщі.

Лев Данилович був добре поінформований про ситуацію в Польщі і, маючи можливість спертися на допомогу волинських князів, Чингізида Ногая, частини польської еліти та мазовецьких князів Конрада та Болеслава, синів Земовита, а також свого зятя битомського і гловського князя Казимира Владиславовича та його брата опольського князя Болеслава і чехів, висунув власні претензії на краківський трон. „За кужелем“, як муж Констанції він такі права мав. І спроба скористатися цими правами зовсім не була політичною авантюрою. У середні віки можна відшукати десятки подібних спроб і за менш сприятливих обставин. У разі вдалого закінчення такої спроби Лев Данилович відразу б перетворився на поважнішого конкурента Рудольфа I порівняно із загибим Пшемислом II Оттокаром. Можна припустити, що десь у прихованих планах Лева Даниловича було продовження політики батька і звільнення від монгольської опіки, можливість для чого давав би старший польський престіл. До цього підштовхує факт шлюбну холмського князя Юрія Львовича з донькою тверського і великого володимирського князя Ярослав Ярославовича, брат якої Святослав Ярославович тримав Тверське князівство і також претендував на першість у Північно-Східній Русі. За інших умов такий шлюб, який скріплював тверсько-галицький союз, був би позбавлений сенсу. Сама Кунегунда, вдова Болеслава Сором'язливого, також підтримувала свого свояка Лева Даниловича, через що пізніше мала

непрості стосунки з Лешком Чорним, які завершилися спочатку відмовою від бецької і корчинської каштелянії 1284 р., а згодом — остаточним вступом до монастиря в Старому Сончі 24 квітня 1289 р.

Однак найбільшими противниками планів галицького князя були не Лешко Чорний та його союзник угорський король Ласло Кун, а брати Лева Даниловича: Володимир Василькович та Мстислав Данилович. Волинські війська брали участь у цій війні під тиском ординців. Це, можливо, і стало однією з причин поразки війська Лева біля м. Копшивниці на березі р. Копшив'янки, лівої притоки Вісли за Сандомиром дорогою на Краків. Битва відбулася 23 лютого 1280 р. Військо Лева відступило аж до Львова, а Лешко Чорний у березні 1280 р. здобув і розорив Переворськ. Однак спроба нападу на Берестя провалилася. На початку 1281 р. Лешко Чорний відбив напад монгольського війська, яке вторгнулося в Польщу на підтримку Лева Даниловича.

Далі Лешко Чорний розпочав розправлятися з польськими союзниками Лева Даниловича. 1282 р. краківський князь намовив молодшого з мазовецьких князів плоцького князя Болеслава Земовитовича виступити проти старшого брата черського князя Конрада. Лев Данилович негайно вислав на допомогу Конраду Земовитовичу раті, очолені слонімським князем Васильком Романовичем та холмським князем Юрієм Львовичем.

У лютому 1285 р., коли військо Лева Даниловича разом з ординцями перебувало у поході в Угорщині, Болеслав Земовитович спустошив околиці Шекарева. Повернувшись з Угорщини, Лев Данилович з'єднався з волинськими військами, яких знову очолював слонімський князь Василько Романович, і вторгнувся в землі плоцького князя, дійшовши до Вишгорода. До продовження цієї війни він залучив і литовців, які спустошили Люблінщину. Очевидно, що це було продовженням боротьби за краківський престіл.

Лев Данилович був політиком різнобічним. Союз з Угорщиною відновлено після загибелі Ласла Куна і в боротьбі з Альбрехтом Габсбургом Лев Данилович підтримав короля Андрія III. Так само в особі Владислава Локетка відновлено союз з Польщею.

Джерела, про які згадувалося, містять немало цікавої інформації і про князів та королів Романа Мстиславича, Данила і Василька Романовичів, Романа, Шварна і Мстислава Даниловичів, Володимира Васильковича, Юрія Львовича, Андрія і Лева Юрійовичів, Болеслава-Юрія Тройденівича та Дмитра-Любарта Гедиміновича. Молодим дослідникам є над чим працювати, крім заперечення джерел та демонстрації власної ерудиції.

Леонтій ВОЙТОВИЧ

Зібрання друкованих джерел
„Monumenta Germaniae Historica“

йовичів, Болеслава-Юрія Тройденівича та Дмитра-Любарта Гедиміновича. Молодим дослідникам є над чим працювати, крім заперечення джерел та демонстрації власної ерудиції.